

Bøndenes våpenplikt – Lov og praksis

Av

Martin Teigen Hanssen

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

Historie/HIS350

2017

Forord

Om noen hadde fortalt meg for fem år siden at jeg skulle levere en masteroppgave, er det en påstand jeg ikke ville tatt noe særlig seriøst. Men nå sitter jeg her i dag med et ferdig masterprosjekt. Når jeg flyttet fra det kalde nord til, i min måleskala, storbyen Bergen og skulle begynne på Masterstudiet, virket dette som et uoppnåelig prosjekt. Men iløpet av denne utfordrende prosessen har jeg lært utrolig mye, og har lært at ingenting er umulig så lenge man jobber for det. Å jobbe med kilder som er nesten 1000 år gamle og samtidig gå i dybden på et felt jeg tidligere hadde liten kunnskap om tidligere har vært en utrolig lærerik og interessant prosess, og håper at du som leser kan lære like mye som meg om bøndens våpenplikt og våpenting som jeg har.

Jeg vil gi en spesiell takk til min veileder Geir Atle Ersland, som har vært et solid faglig anker, og alltid gitt raske og klare tilbakemeldinger. Jeg vil også takke mine medstudenter for gode diskusjoner og inspirasjon gjennom denne prosessen. Samtidig vil jeg og takke familie og venner som har vært godt støtte og hjelp gjennom denne prosessen.

Innhold

Forord	2
1.0 Introduksjon.....	5
1.1 Avgrensinger	6
1.2 Historiografi	6
1.3 Leidangen som opphav til en fastere skatteordning	7
1.4 Leidangens organisering.....	10
1.5 Tidligere forskning på våpenplikten.....	13
1.6 Nærmere omtale av kildene.....	15
1.6.1 Gulatingsloven.....	15
1.6.2 Frostatingsloven	18
1.6.3 Magnus Lagabøtes Landslov	19
1.6.4 Diplomatarium norvegicum og Regesta norvegica	20
2.0 Kapittel 1 - Våpenteinget i tinglagene.....	24
2.1 Gulatinget	24
2.1.1 Underordnede ting i Gulatinget	24
2.2 Tinglaget i Viken/Borgarsyssel	27
2.3 Liden.....	29
2.4 Skipreide.....	30
2.5 Konklusjon	32
3.0 Kapittel 2 – Når skulle det være våpenteing?.....	33
3.1 Lovtekstene og tidspunkt for våpenteing	33
3.2 Konklusjon	38
4.0 Kapittel 3 – Hvor ble våpenteinget holdt?	41
4.1 Lokalisering av tingsted	41
4.2 Rett Tingsted	43
4.3 Konklusjon	46
5.0 Kapittel 4 - Hvordan foregikk våpenteing?.....	48
5.1 Tingets saksgang	50
5.2 Saker på Våpenteinget.....	52
5.3 Konklusjon	55
6.0 Hvem møtte på våpenteing?.....	57
6.1 Ombudsmenn.....	57
6.2 Lagrettemenn og nemndemenn	60
6.3 Odelsbønder og leilendinger.....	65
6.4 Konklusjon	67

7.0 Våpenteinget i lovene og praksis	70
7.1 Frostatingsloven og dokumentene	70
7.2 Gulatingsloven og dokumentene	71
7.3 Landsloven og dokumentene	73
8.0 Konklusjon	79
8.1 På hvilket nivå i tinglagene ble våpenteinget holdt?	79
8.2 Når ble våpenteingene holdt?	79
8.3 Hvor ble våpenteingene holdt?	80
8.4 Hvordan foregikk våpenteingene?	80
8.5 Hvem møtte på våpenteing?	81
8.6 Lovverket og våpenteinget i praksis	81
Abstract	83
Litteraturliste	84

1.0 Introduksjon

I de gamle norske lovtekstene Gulatingsloven, Frostatingsloven og Magnus lagabøtes landslov står det bestemmelser om våpenplikt for de norske bøndene. I disse bestemmelser står det at bøndene var pliktig å holde blant annet sverd, skjold, bue og jernhatt. Om noen av disse manglet, måtte de betale bot for hver av våpnene som manglet. Kontrollorganet som skulle påse at bøndene hadde de våpnene de var pliktig å holde var våpenteinget. Beskrivelsen av hvordan dette skulle fungere i praksis finner vi i Gulatingslovens § 309, hentet fra Knut Robberstads oversettelse:

Alltid når det ska vera våpenteing, skal årmann eller lendmann segja til um hausten og halda tinget um våren. Alle frie og fullmyndige menn skal søkja tinget, elles skal dei bøta 3 øyrar i vite kvar av dei. No skal menn syna våpni sine, som mælt er i lovene. Ein mann skal ha breidøks eller sverd, og spjot og skjold som i det i verste fall skal liggja tri jarnspenger tvert yver, med handtak som er fastklinka med jarnsaum. No er det 3 øyrar i bot for kvart folkevåpen. Bøndene skal yta to tylfter piler og ein boge til kvar tofte; og bøta ein øyra for kvar odd som vantar, men 3 øyrar for bogen.¹

Problemstillingen for dette prosjektet er å undersøke om Gulatingsloven, Frostatingsloven og Landslovens bestemmelser om våpenplikt var en realitet eller bare bestemmelser på pergament. I den sammenheng skal jeg undersøke hvem som møtte på våpenteinget, hvor våpenteinget ble holdt, og hvordan våpenteingene foregikk.

Først vil jeg gi en oversikt over hvordan den tidligere forskningsbaserte litteraturen beskriver ordningene rundt våpenteinget. Her vil jeg også gi et innblikk i den norske militære ordningen kalt leidangen, for å gi et totalt overblikk over den militære organiseringen i Norge i middelalderen. Her vil den nyeste forskningen på feltet være viktigst å presentere, deriblant Geir Atle Erlands *Norsk Forsvarshistorie* b. 1 2000 og Niels Lunds *Lið, leding og landværn* (1996). I tillegg vil Ole-Jørgen Johannesens artikkel *Våpensyn* i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* (KLNLM) være viktig for oversikt over eldre tolkninger.

Deretter vil jeg gi en beskrivelse av kildene som skal brukes i prosjektet og metodene som brukes i arbeidet med kildematerialet. Lovtekster fra middelalderen av interesse er

hovedsakelig leidangsbolkene i Gulatingsloven, Frostatingsloven og Magnus Lagabøtes landslov. Det vil også være av interesse å undersøke eventuelle retterbøter og skipaner som kom senere til i middelalderen angående våpenplikt. Når det gjelder å vurdere i hvor stor grad lovbestemmelsene ble etterfulgt i praksis er det først og fremst brevmaterialet i *Diplomatarium norvegicum* som forhåpentligvis kan gi opplysninger om våpentering og eventuelle domsavsigelser.

1.1 Avgrensinger

Den geografiske rammen for prosjektet vil utelukkende gjelde for det norske riket utenom skattlandene. Utfordringen for dette prosjektet vil være den kronologiske avgrensningen. Hovedkildene som vil bli brukt i oppgaven vil være dokumentene som man finner i *Diplomatarium norvegicum* (DN) og sammendragene av dokumentene som finnes i *Regesta norvegica* (RN). Utfordringen her er at utgivelsene til disse dokumentsamlingene ikke er kommet lengere enn fra den eldste tid til år 1440 for RNs del, og fra den eldste tid til år 1570 for DN. En logisk avgjørelse ville vært å sette en kronologisk avgrensning til hvor langt disse dokumentsamlingene strekker seg, men en annen mulighet er å plassere den kronologiske avgrensningen til Kristian 4s revidering av de norske lovene i 1604, eller endringen av hærordningen i 1628. Siden målet for prosjektet er å svare på om de reglene Gulatingsloven, Frostatingsloven og Landsloven satte for våpenplikt, ble overholdt, vil det være i min interesse å undersøke dette så lenge leidangen var operativ. Den kronologiske rammen vil dermed omfatte perioden fra leidangens opprinnelse under Håkon den gode til den nye hærordningen som kom i 1628

1.2 Historiografi

I denne delen av oppgaven vil jeg se på hvordan tidligere forskningslitteratur har beskrevet den norske leidangen, for å gi et mer generelt bilde på pliktene bøndene hadde til det norske militære oppbudet. Jeg har også valgt å ta med beskrivelser av andre nordiske militæroppbud, forholdsvis den danske og svenske leidangen. I den sammenheng har jeg valgt å ta utgangspunkt i tre nordiske verker, der ulikheter og likheter mellom forfatterens beskrivelse av leidangen skal belyses.

Fortrinnsvis vil jeg se på Edvard Bulls *Leding* fra 1920, som i hovedsak ser på Gulatingsloven og Frostatingslovens leidangsbolker og sammenligner disse lovene. Bull tar også for seg leidangens utvikling gjennom middelalderen i Norge. Bull har også argumentert for at

skattevesenets utvikling henger tatt sammen med leidangens utvikling. Neste bok er Niels Lunds *Lid, leding og landeværn* fra 1996. Lund tar i tillegg til den norske leidangen, også med leidangen i Sverige, Danmark og andre militære oppbud fra det europeiske kontinentet. Sist ut av de nordiske forfatterne er Geir Atle Ermland og Terje H. Holms bok *Norsk forsvarshistorie* – bind 1 skrevet i år 2000. Her er derimot bare del 1 av boken, forfattet av Ermland, som blir relevant for denne oppgaven. Ermland går gjennom leidangens utvikling i Norge gjennom middelalderen.

I den historiografiske gjennomgangen vil begrepet bonde ofte bli brukt. Derfor har jeg valgt å forklare litt nærmere hvordan jeg bruker det som et samlet begrep av flere grupper.

Bonde vil tradisjonelt defineres som en person som driver et gårdsbruk enten han var selveier eller jordleier (leiglending). For denne oppgaven vil jeg derimot utvide begrepet til å omfatte alle menn som tilhørte de lavere klassene i samfunnet, altså under aristokratiet, men treller vil jeg unnlate å ta med i begrepet. Årsaken til at jeg velger å gjøre dette er at det ikke er sikkert alle som var under aristokratiet med plikter til leidangen var bonde i den tradisjonelle definisjonen, men de som var pliktige til å delta i leidangen var alle frie og fullvoksne menn, som er begrepet leidangsbolkene bruker. Likevel vil det bli enklere å samle alle disse under bondebegrepet.

1.3 Leidangen som opphav til en fastere skatteordning

Bulls bok tar for seg den norske stats utvikling gjennom middelalderen, og setter den i sammenheng med finansforvaltningen og det militære folkeoppbudet leidangen, som han mente var viktige organisasjonsområder for statens utvikling. Noe som han poengterer på denne måten:

Men det viktigste ledd i den gamle norrøne finansforvaltningen var det egentlige skattevesenet, og det er utviklet i den intimeste sammenheng med militærordningen, ledingen. Det er dennes historie som her skal skrives, som en del av historien om hvordan den norske stat er blitt til.²

Bøndene vil nok ha bidratt både til skattebetaling og leidangen, dermed vil Bulls framstilling gi et bedre innblikk i hva bøndenes byrder innebar.³

² Bull, 1920:9

³ Bull, 1920:9

Bull påpeker at de viktigste pliktene i leidangsinstitusjonen var, i tillegg til selve militærplikten, proviantering til mannskapet, byggingen og utrustningen av skipene. Ifølge Bull kunne hver av disse pliktene gå over til en skatt dersom det ikke var krig. Den delen av leidangplikten som gikk over til en regulær skatt, var plikten til å skaffe mat til mannskapet etter bestemmelsene i landsloven. Landsloven bestemte at bøndene skal utrede to måneders forsyning i smør, og tre i korn til hver hamle.⁴

I de første delene av Bulls bok gjengir han leidangsbolkene fra Gulatingsloven og Frostatingsloven ordrett. For gulatingslovens leidangsbolk gjelder dette 21 paragrafer, og for Frostatinglovens del inneholder det 27 paragrafer. Årsaken til at Bull plasserer finansforvaltningen og leidangens utvikling i en nær sammenheng, kan kanskje forstås i hvordan kildene også beskriver leidangen som en form for skatt. Bull understreker dette med et eksempel der kong Magnus holdt ting i Orkedalen, der han krevde skatt for tre tidligere år som bøndene i Trøndelag ikke hadde betalt, og denne skatten nevnes som leidang. Derimot poengterer Bull at selv om det ser ut som at leidangen skulle utredes hvert år som skatt, kan sammenhengene her være at de siste årene hadde det vært krig i landet, og da hadde kongen rett til å kalle ut leidangen militært.⁵ Det Bull vil fram til, er at dette kan ha vært forløpet til en fastere skatteordning:

Vi kan ikke av disse stedene trække nogensomhelst slutning om ledingsutredelser i fred; men derimot kan det vel kanskje være rimelig nok, at de lange, sammenhengende krigsperiodene under Sverre og hans nærmeste efterfølgere har vænnet folk til å betragte ledningen som en årviss byrde, og gjort sit til å lette omlægningen av den fra verneplikt til fast skat.⁶

Andre historikere deler Bulls tilnærming til leidangens opprinnelse var forløperen til en fastere skatteordning, og i den forbindelse kan Lund tjene som et eksempel.

Når det gjelder Lunds beskrivelse av leidangen, sier han at det ikke kan være snakk om noen egentlige kilder av leidangen før 1200-tallet, da krigsleidangen i Danmark allerede var utgått og erstattet av leiesoldater og riddere. Bøndene betalte heller en rekke skatter for å unngå krigstjeneste på dette tidspunktet. I Jyske lov blir leidangen presentert som et folkelig samarbeid, med bemanning og bygging av flåtene som formål.⁷ Lund argumenterer i likhet

⁴ Bull, 1920:162

⁵ Bull, 1929:43-44

⁶ Bull, 1929:44

⁷ Lund, 1996:2-3

med Bull, at leidangen var opphavet til en fastere skatteordning, og samtidig problematiserer kildenes bruk av ordet leidang:

Ledingen var blevet til skatteleding og dermed ophav til de faste skatter i Danmark, og det vanskeliggør i høj grad studiet af ledingsvæsenet, at både expeditio og leding anvendes så vel som selve det at drage på hærtog som om det at yde bidrag til hærtog; ofte er det meget vanskeligt at fastslå om det er tale om det ene eller det andet.⁷

Her ser vi det finnes enighet om at leidangen var opphavet til en fast skatteordning, og at kildene presenterer at dette er tilfellet for både Norge og Danmark. Det kan derimot være interessant å se på et annet syn på denne konklusjonen.

Et annet syn på at leidangen var opphavet til en fastere skatt kommer fra Ersland. Ersland skriver at den eldste leidangsordningen innebar en naturlig deling mellom operativ tjenesteyting og en indirekte skatteytelse, og mener at leidangen i utgangspunktet var en blanding av direkte tjeneste og ytelser i form av skatt.⁸ Ersland skriver at:

Dersom vi hevda eit slikt syn på leidangen, bryt vi med ein gong med det etablerte synet som i hovudtrekk føreset ei utvikling frå rein militær tenesteleidang i tidleg norsk mellomalder, gjennom ein prosess i mellomalderen der leidangen går over til å vera ein skatt, til en skattleidang i seinmellomalderen. Det siste inneber at leidangen som militær teneste ikkje var avskaffa i seinmellomalderen. Det var som fast praksis at skatten festa seg, og militærtjenesta vart «sovande paragrafer» i lova.⁹

Ersland mener altså at det ikke finnes noe entydig grunnlag for å hevde at leidangen gikk fra en militær ytelse, til å bli en fast skatt. Han foreslår heller at det fantes en skatteplikt knyttet til leidangen tidligere enn siste halvdel av 1100-tallet. Det kommer også frem at leidangsskatten ble etablert som en skatt uten direkte sammenheng med militærmakten, som ble kalt bordleidangen. Bordleidangen ble skilt fra utfarerleidangen, ved at den gikk direkte til kongens bord, og finansierte hirden i kongens følge. Videre påpeker Ersland at i Magnus Lagabøtes landslov fra siste halvdel i 1200-tallet ble det ikke krevd leidang etter manntall som det ble i frostatingsloven og gulatingloven, men heller utregnet etter formue, det vil si etter produksjonsverdien fra gårdene til bøndene.¹⁰

⁸ Ersland, 2000:55

⁹ Ersland, 2000:55

¹⁰ Ersland, 2000:54-55

Videre beskriver Ersland hva utfareleidangen innebar. Utfareleidang var en skatt i krigstid som erstattet bøndenes tjenesteplikt. Ersland mener at denne skatten måtte i hovedsak baseres på verdien tilsvarende utstyr- og provianteringspliktene bøndene hadde ved et leidangsutbud. Ersland argumenterer for en slik ordning var noe som både kongen og bøndene kunne være fornøyd med. Argumentet bygger på at dette var gunstig for bøndene siden leidangstjenesten neppe var attraktiv, og for kongens del var utfarerleidang som skatt ønsket siden dette ga han større fleksibilitet for både mannskap og utrustning. Ersland sier at det er mulig at leidangsutbudet i senmiddelalderen var basert på et krigsvant mannskap, og at utfareleidangen skulle finansiere denne hæren, samt forsyne den med nødvendig proviant. Ersland mener dermed at skattleidangen aldri erstattet plikten til krigsleidangen.¹¹

1.4 Leidangens organisering

Lund presenterer Edvard Bulls gjennomgang av leidangen, og som nevnt tidligere mente Bull at leidangsvesenets utvikling hang tett sammen med utviklingen til den norske staten. Bull mente også at det i Norge var to leidangssystemer, det ene er det vi finner i Gulatingsloven og det andre i Frostatingsloven.¹²

Lund stiller seg kritisk til Bulls synspunkt på dette. Han mener at lovene stemmer såpass godt overens at å det ikke er grunnlag for å snakke om to forskjellige ordninger. Bull argumenterte og for at det var en betydelig skjerpelse av leidangsplikten i paragraf 297 i Gulatingsloven. Lund sier dette er fiktivt, og at det heller ikke her er noe grunnlag for å bedømme leidangspliktenes omfang i Frostatingsloven til sammenligning.¹³

Lund går gjennom leidangen i landskapslovene. Her presenterer han at leidangen ble utført i to forskjellige former, «ret leding» og «udgærdsleding». «Udgærdsleding» var en skatt som ble utkrevd hvert fjerde år, med mindre landet sto ovenfor et angrep. «Ret leding» var en skatt som ble betalt hvert år, der summen var tre mark fra hver havn. Lund sier det er usikkert om «ret leding» ble betalt de årene at «udgærdsleding» ble krevd.¹⁴

Videre presenterer Lund en diskusjon mellom den danske historikeren Erik Arup (f.1876, d. 1951), som skrev mye om dansk historie og den svenske historikeren Adolf Schuck (f.1897, d.1958) angående udgærdsleidangen. Arup oppfattet udgærdsleidangen som en skatt betalt i

¹¹ Ersland, 2000:123

¹² Lund, 1996:71-71

¹³ Lund, 1996:71-72

¹⁴ Lund, 1996:248

naturalier, og mente heller at den var en iscenesettelse av skattebetalingen som et skuespill som skulle minne betalerne på skattens opprinnelse som leidangspålikt. Schuck sier derimot: «*Jag finner det ganske otankbart att skånes ledungspliktiga bønder vart fjarde år skulle statera i en komedi som den Arup antyder!*». Schuck mente heller at udgærdsleidangen handlet om proviantering og bevæpning av leidangskipene, når de hvert fjerde år hadde deres tur som kystvakt.¹⁵

En annen debatt Lund tar opp er en som omhandler begrepet «landeværn», der synspunkt fra Arup og den danske historikeren C.A. Christensen som spesialiserte seg innenfor den danske middelalderen. I eldre forskning har landevern blitt satt i sammenheng med «defensio terræ», og den offensive varianten som «expeditio». Arup stiller seg kristisk til dette synet, og stiller spørsmål til hvorfor det skulle finnes to ord hvis det i realiteten kun var et begrep. Arup mente at «landeværn» heller omfattet alle leidangspålikt, både innenfor det økonomiske og væpnede. Han mente også at leidangen utelukkende var en skatt på dette tidspunktet, og utelukkende ble brukt til dette.¹⁶

Christensen er uenig i Arups tilnærming, og kommer med et eksempel for å illustrere dette:

*Gennem de ældre skatter opretholdes landets værn, idet rigets borge og befæstningsanlæg i de forskellige lande med deres besætninger værner mod angreb. Ledingen er reserven, der om nødvendigt kan mobiliserer, eventuelt kan dens krigstjeneste afløses med et ekstraordinært krigsskat, ledingskatten.*¹⁷

Lund konkluderer med at Christensens påstand bygger på noe annet enn det som står i Jyske lov, men innrømmer at om landevernet dekker over en eller flere skatter er verdt å undersøke nærmere.¹⁸

For oppbyggingen av flåtestyrken til leidangen ble landet delt i en rekke kretser kalt «skipæn», og hvert «skipæn» ble delt opp i mindre kretser kalt «hafnæ», altså havner. Hver havn skulle stille en bonde til et «skipæn». Lund gir oss et innblikk i hvilke pålikt havnebondene hadde i forhold til personlig utstyr i leidangen, og tar også opp våpenpålikt. Hver havnebonde skulle ha et skjold og tre folkevåpen: Jernhatt, sverd og spyd. Lund betegner havnebondene som menn som til enhver tid har ansvaret for havnens forpliktelse. Det

¹⁵ Lund, 1996:248-249

¹⁶ Lund, 1996:260

¹⁷ Lund, 1996:260-261

¹⁸ Lund, 1996:261

blir påpekt at det er usikkerhet om denne bevæpningen var et kollektivt ansvar eller opp til hver enkelt havnebonde.¹⁹

En annen forfatter Lund presenterer er den danske historikeren Rikke Malmros. Malmros prøver å dokumentere at leidangens eksistens er en kongelig organisasjon helt fra Harald Blåtanns tid. Hun finner grunnlaget for dette fra vitnesbyrd fra skaldekvadene «Eriksdråpa» og «Knyttingsaga» om at leidangens eksistens stammer fra en kongelig organisasjon. Ifølge hennes oversettelse hadde Eirik laget en flåtestyrke som lå som et vern rundt Danmark, imens han selv var på tokt i utlandet. Malmros oppfatter dette, basert på norske forhold, som et kystvern som en defensiv anvendelse av leidangen, som er karakteristisk for Norge og Sverige.²⁰

Lund er ikke helt enig i Malmros' syn på dette. Han påpeker at tolkningene av henvisningene til at «*fyrsten indesluttende det voldsomme krigstog, Ødanernes land den den røde skjoldborg*» ikke var holdbar. I det tidligere tilfellet da Knud den store gjorde tilsvarende, var hensikten offensiv, og det var England som ble omringet med skjold, ikke Danmark. For det andre påpeker Lund at Malmros' tolkning ikke med sikkerhet kan fastslås som en riktig oversettelse av skaldekvadene. Lund stoler heller på Jens Peter Ægidius' oversettelse som mer troverdig. Ægidius tolker kvadet heller som en oppsummering av begivenheter, og ikke som en beskrivelse av leidangens organisering rundt Danmarks kyst.²¹

På bakgrunn av disse tolkningene, er det ingen tvil ifølge Lund at kvadene beskriver Erik Ejegods krigstog til Vendland, og ikke om hans forsvarsorganisasjon hjemme. Malmros baserer sin påstand om leidangens eksistens i Eirik Ejegods tid på hans fordeling av offensiv og defensiv styrke. Når denne tolkningen ikke kan opprettholdes, bortfaller hennes argument for leidangens eksistens som annet enn et tradisjonelt hærfølge.²²

Ersland gir en hypotese for at den norske leidangen hadde den angel-saksiske fyrden som forbilde. Bakgrunnen for denne hypotesen er at Ersland setter den som et alternativ til tanken om at den norske leidangen spredte seg til engelsk område. Ersland mener derimot at den norske leidangen tok modell etter den engelske fyrden. Argumentasjonen hans er at vikinghøvdningene ble kjent med de europeiske forsvarsordningene på samme måte som de ble kjent med europeisk kultur, handel og religion. Samtidig var kongen som er kjent for å ha

¹⁹ Lund, 1996:252-253

²⁰ Lund, 1996: 210,212

²¹ Lund, 1996:212-214

²² Lund, 1996:213

opprettet leidangen, Håkon den gode, oppfostret av kong Æthelstan, den andre kongen etter Alfred den store. Erslund mener det er vanskelig å se bort ifra at den norske leidangen ble organisert med angel-saksisk modell.²³

Erslund forsøker videre å forklare leidangens opprinnelse i Norge på bakgrunn av utenrikspolitiske forhold knyttet til Håkon den gode, der trusselbildet ga han motiv til å opprette en slik organisasjon. Erslund påpeker at en slik ordning måtte godkjennes av bøndene, som kom til å bli de som utførte leidangens byrder. Kongemakten var heller ikke på dette tidspunktet sterk nok til å tvinge frem ordningen. Dermed argumenterer Erslund for at opprettelsen av leidangen var i bøndenes interesse, der kongen og bøndene hadde et felles mål.²⁴

Erslunds forsøker videre å svare på hva dette felles målet var. I det gamle norrøne samfunnet rammet vikingangrep De britiske øyene og ellers på kontinentet, men kunne også skje i vikingenes eget område. Svak territoriell kontroll ville dermed gjøre bondesamfunnet maktesløs mot herjinger. Erslund argumenterer derfor med at det ville være i bondesamfunnets interesse å styrke en sentral maktinstitusjon, siden denne kunne utøve og ta vare på vedtak som ble kunngjort på tinget. Så lenge kongemakten ikke gikk imot bøndene, konkluderer Erslund med at en slik allianse skapte grunnlaget for en leidangsordning.²⁵

Når det gjelder forholdet mellom kongemakten og utnytting av de militære ressursene, sier Erslund at det kongene fikk i stand av faste militære strukturer fra midten av 900-tallet, var basert på utnytting av bøndenes ressurser. Det tydeligste eksempelet på dette er leidangen, fordi den i utgangspunktet baserte seg på en direkte avtale mellom kongemakten og bondesamfunnet. Dermed påpeker Erslund at bruddet med det personlige båndet mellom kongen og hans følge som militær organisering, ble absolutt med innførelsen av leidangen. Som følge av leidangsordningen, som ble nedfelt i bondesamfunnets lover, ble de militære ressursene i bondesamfunnet institusjonalisert.²⁶

1.5 Tidligere forskning på våpenplikten

Som vist i kapittelet ovenfor, har det norske bondeoppbudet leidangen en lang tradisjon i forskningsmiljøet. Derimot er det enkelte elementer i denne ordningen som ikke har blitt viet

²³ Erslund, 2000:48

²⁴ Erslund, 2000:43

²⁵ Erslund, 2000:43-44

²⁶ Erslund, 2000:60

like mye oppmerksomhet, deriblant reglene for våpenplikten og hvordan den ble organisert. For det meste har forskningen om bøndenes militære plikter innenfor leidangsordning dreid seg om drøfting av leidangens alder, organisering og operative bruk. Når det gjelder oversikt over den eldste forskningen om våpenplikten kan man se på Ole-Jørgen Johannesens artikkel i KLNLM som omhandler våpensyn i leidangen.

Ifølge Johannesens artikkel er våpensyn i norske kilder blitt brukt til å beskrive de våpnene leidangsmedlemmene var pliktig til å eie. Våpnene som de måtte eie var en øks eller sverd, spyd og skjold. Instansen som skulle kontrollere at bøndene hadde de våpnene de var pliktige og eie ble kalt våpenting. Hovedkildene for reglene rundt våpenplikten finner vi i Gulatingsloven, Frostatingsloven, Landsloven og Hirdskråa, ifølge Johannessen. Området til hvert våpenting skulle ikke være større enn områdene som omfattet fylkestingene og skipredetingene. Ansvaret for å kontrollere at bøndene hadde de våpnene de var pliktige og eie falt som oftest på årmannen, lendmannen, gjaldkeren eller kongen.²⁷

De som var pliktige til å møte på våpentingene var alle frie og fullvoksne menn. De som var fritatt for å møte på våpenting var syke menn eller en skadet husbonde, derimot måtte han sende sin leietaker i hans plass til våpentinget. I kildene blir begrepet «våpnganga» brukt til å beskrive prosessen til kontrolleringen av at bøndene hadde de våpnene de skulle.

«Våpnganga» innebar at leidangsmedlemmene på våpentinget gikk tre i bredden langsomt forbi sysselmannen som inspiserte våpnene. Skulle noe av våpnene mangle, måtte bøndene betale en bot som ble kalt «våpenvite» i kildene.²⁸

Johannesens artikkel kan tjene som et godt utgangspunkt til vår kunnskap om ordningene rundt våpenplikten, problemet er derimot at forskningslitteraturen som Johannesens har brukt strekker langt tilbake. Her er litteratur brukt helt fra år 1859 som den eldste, og 1933 som den nyeste. Om man ser på denne litteraturen som ble brukt viser det også at den sier heller lite om våpenplikten og våpentinget.

Geir Atle Erslands bok *Norsk Forsvarshistorie bind 1- krigsmakt og kongemakt* beskriver også forholdene rundt våpenplikten. Ersland henter sin beskrivelse av våpenplikten fra Landsloven fra 1274. Her kommer det frem at den høyeste formueklassen av bøndene, de som eide 18 merker eller mer, skulle eie brynje, skjold, panser, hjelm og folkevåpen. Folkevåpen

²⁷ KLNLM bind 20, Johannessen, 1976:285-286

²⁸ KLNLM bind 20, Johannessen, 1967:287

vil si skjold, øks eller sverd og spyd. Loven sa også at mannskapet var selv ansvarlig for å få tak i våpenutrustningen.²⁹

1.6 Nærmere omtale av kildene

1.6.1 Gulatingsloven

Gulatingsloven var de lovene som gjaldt for området til Gulatinget, som omfattet Vest- og Sør Norge. Når det gjelder lovens opprinnelse er det vanskelig å fastslå, men Knut Robberstad argumenterer for at Gulatinget er såpass gammelt at sagaene ikke kan gi noe bestemt informasjon om når Gulatingsloven ble skrevet. Robberstad presenterer Ulvsjotsloven, som var de Islandske lovtekstene som ble skrevet rundt år 930 med Gulatingsloven som mønster, og Robberstad mener at Gulatingsloven ikke var spesielt ny på denne tiden. I Kongesagaene står at Håkon den gode var den som satte Gulatingsloven, Robberstad mener derimot at Håkon den gode ikke kan ha laget loven som var mønsteret til de islandske lovtekstene fra 930. Robberstad mener heller at det som står i kongesagaene gjelder bare enkelte deler av lovverket.³⁰ Når det gjelder Gulatingslovens bruk i mitt arbeid, vil bare leidangsbolken i lovverket bli brukt til dette prosjektet.

Ersland sier at de norrøne lovtekstene var kompilatorisk, det vil si at det ble nye lover tilført de eldre lovene. Da kan man snakke om et eldre og yngre lag i lovtekstene. Gulatingslovens leidangsordning regnes blant annet som en eldre variant enn den som finnes i Frostatingsloven. Ersland mener også at leidangsordningen vi finner i gulatingsloven er en revidert versjon, og argumenterer for at leidangsbolken i Gulatingsloven erstattet en tidligere ordning i Gulatinget. Dette gir grunnlag for å mene at den leidangsordningen vi finner i Gulatingsloven ikke er den eldste.³¹

Knut Helle har i sin bok *Gulatinget og Gulatingslova* fra 2001 skrevet mye om Gulatingets alder, tinglagene i Gulatinget og hvordan disse fungerte i praksis. Helle mener i likhet med Ersland at fantes eldre lovtekster enn det som er bevart i dag. Helle skriver at den eneste dirkede opplysningen vi har angående skriftfestningen av Gulatingsloven kommer fra avslutningen i Utgjerdsbolken, der det står: «*No har vi sett landvernet vårt i skrå, og vi veit*

²⁹ Ersland, 2000:49

³⁰ Robberstad, 1969:7-11

³¹ Ersland, 2000:48-49

*ikkje om det er rett eller rangt, skal vi ha det lovmålet om utreidslene våre som Atle sa fram for mennene i Gulen.»*³² Helle mener at dette trolig er den samme Atle som var talsmann for bøndene under tingmøtene med Magnus Olavsson ca. 1140. Det er trolig ifølge Helle at det som står i Gulatingsloven om lovnadene Atle kom med, ble skrevet ned da han fortsatt var en velkjent mann, som ikke var senere enn på slutten av 1000-tallet. Helle mener at utgjerdربولken, som er den siste delen av Gulatingsloven, trolig ble lagt til etter at de tidligere lovboldene ble skrevet. Men han mener likevel at omtalen om Atles lovmål ikke gir noen fast grense for når utgjerdربولken ble skrevet.³³

Ersland mener Atle var en lagmann for Gulatinget, der lagmannen hadde ansvar for å si frem loven. Han mener i likhet med Helle at det er mulig at det var den samme Atle som svar talsmann for bøndene under tingmøtene i 1140. På dette tingmøte kom det fram at bøndene var misfornøyde med kongens lovgivning og hardstyre, der utfallet av saken ble at kongen ga etter for bøndenes krav og holdte etter dette de rette lovene.³⁴ Et problem Ersland tar opp i denne saken er at Atle som forhandlet med Magnus den gode ikke kan knyttes til Gulatinget. På den andre siden sier Ersland derimot at det saken dreide seg om, avløsning av Alfivalovene og avisning av kongens nye lover, også gjaldt for Gulatingets del, som kommer frem ved at de retterbøtene som avskaffet Alfivalovene ble tatt inn i Gulatingsloven.

Helle konkluderer heller med at Gulatingsloven helst ble nedskrevet for første gang under Olav Kyrres regjeringstid, men at innholdet i de eldre og tapte lovtekstene kan vi regne med at fra da og fram til revisjonen av loven fra ca. 1160, veter vi mindre om. Helle sier derimot at det også er liten tvil om at Olavsteksten er en god del eldre enn 1160-årene. Derimot mener han at alderen på lovteksten er noe man for det meste bar indirekte kan ha noe mening om.³⁵

Helle presenterer at den tidligste omtalen av Gulatingsloven kommer fra Are Frodes islendingsbok fra 1120-årene. Her er det kommer det frem i likhet med Robberstads tilnærming om at Ulvljotsloven var skrevet med Gulatinget som mønster. Helle kaller denne Ulvljot den første norske rettstipendiaten i den norske historien. Ulvljot var ifølge Helle på en tur til Norge i en kort tid før det islandske Alltinget ble grunnlagt, som omtrent var i 930. Det

³² Helle, 2001:20-21

³³ Helle, 2001:21

³⁴ Ersland, 2000:49

³⁵ Helle, 2001:23

vil derfor være trolig at det eksisterte Gulatingske lover og selve Gulatinget på dette tidspunktet, mener Helle.³⁶

Likevel tar Helle opp noen momenter som kan gjøre synet på at Ulvljot grunnla Alltinget etter mønster fra Gulatinget. Dette er fordi at det er tvil om at Are Frode kunne gi en så konkret beskrivelse av Ulvljots ferd til Norge som skjedde 200 år før han skrev ilsendingsboken. Helle hevder og at det har vært hevdet at Are Frode ikke hadde mer å bygge sin beskrivelse på enn et gammelt politisk motivert sagn. Derimot er det ifølge helle ikke urimelig å tro at den muntlige tradisjonen om denne ferden kunne bevares til Are Frodes tid. Samtidig er det også gode grunner til at islendingene, som var av vestlandsk ætt, tok inspirasjon av Gulatinget og Gulatingslovene.³⁷

I Egils saga står det at Gulatinget på dette tidspunktet gjaldt områdene Hordaland, Sogn og Fjordane. Her skulle høvdinge, stormenn og bønder møte på vårparten av året. Her skulle den lendene høvdingen fra hvert fylke som skulle peke ut de 36 mennene som skulle sitte i domstolen på tinget. Møtestedet var ifølge Helle sør for Sognefjorden, som fremdeles er dagens Gulen, altså den nordligste delen av Hordaland. Helle trekker frem Absalon Tarangers mening, som innebar at det tyder på at gulatinget opprinnelig var et Allting. Det vil si et allemannsting der alle frie menn var pliktig å møte. Dette var en motsetning til representasjonstinget som Gulatinget senere lagde reglement for, som innebar at bare spesielt oppnevnte menn som ble kalt nemndemenn som var pliktig å møte.³⁸

Robberstads har omsatt Gulatingsloven i sin helhet, og utgaven inneholder også hans egne kommentarer til hvert avsnitt i loven. Her vi skal vi da se på hva han sier om leidangsbolken i Gulatingsloven, spesielt paragrafen som gjelder våpentinget. Robberstad har lite å si angående våpenplikt og våpenting: «Våpen; i Fagerskinna er fortalt at Håkon den gode gjorde fyresegn um at kvar fri og våpenfør mann skulle eiga skjold og spjot og hoggvåpen».22 Her ser vi ytterligere tegn på at forskningen på hvordan disse våpentingene fungerte i praksis, er mangelfull. Gulatingsloven kan i liten grad vise til hvordan våpentinget og våpenplikten fungerte i praksis, men gir oss malen til sammenligning med andre kilder, f.eks. dokumentene vi finner i *Diplomatarium Norvegicum*.

³⁶ Helle, 2001:23-24

³⁷ Helle, 2001:24-25

³⁸ Helle, 2001:26-27

1.6.2 Frostatingsloven

Frostatingloven var lovsamlingen som gjaldt for Frostating, som var trøndelagsområdene. Jan Ragnar Hagland og Jørn Sandnes skriver i innledningen til deres oversettelse av Frostatingsloven at den ble formet i år 1260 under kong Håkon Håkonsson. Derimot mener de at kongen hadde omarbeidet en eldre form av Frostatingsloven, som de mener var et forsøk på å sette sammen en samlet landslov. Sandnes og Hagland hevder at den eldre versjonen av Frostatingsloven er den vi finner omtalt i Sverres saga, der loven blir kalt *Grågås*.³⁹

Den eldre delen av Frostatingsloven skal ha blitt overlevert gjennom håndskrifter, og vår hovedkilde til kunnskapen om at Frostatingsloven kommer fra et middelalderhåndskrift kalt *Codex Resenius*, men dette håndskriftet gikk tapt i bybrannen i København i 1728.

Håndskriftet er antatt å ha blitt skrevet mellom 1260 og 1269, som ble videre kopiert på 1600-tallet. Det er disse avskriftene som gir oss grunnlag for kunnskap om Frostatingsloven.⁴⁰

Den største delen av Frostatingsloven stammer derimot fra den eldre versjonen av loven, og Hagland og Sandnes mener at deler av loven ble formidlet muntlig før 1100-tallet. Den eldste delen av Frostatingsloven var delt inn i 16 hoveddeler, med flere delkapitler. For denne oppgaven vil bare delen av lovsamlingen som omhandler leidangen, spesielt paragrafene om våpenplikt og våpenting.

Avsnittene 13 og 15 i Frostatingslovens leidangbolk gir en detaljert beskrivelse av bøndenes plikter i henhold til hvilke våpen de var ansvarlig til å holde i leidangplikten, og er som følger:

13. Det skal liggja ein boge ved kvar rorstofte. Den skal dei to rorsfelgane som fer ut, få til vegar og streng til, elles bøte dein ein øyre og lyt ikkje di mindre få i boge. Og to tylfter skjefte piler eller broddar skal liggja føre. Det skal bøndene få til vegar. Det er ein halv øyre for kvar pil som vantar, og seks øyrar for to tylfter med piler. Og kvar ein leidangspliktig lauskar skal eiga skjold, spyd og sverd eller øks. Godtakande er dei øksar og dei spyd som er skjefte. Om nokon vanter eitt av desse tre våpna, då skal det bótatst tre øyrer i bot, og om han vantar alle, då er det ni øyrar om å gjera, og han lyr fara rettslaus til dess han får seg våpen.⁴¹

³⁹ Hagland og Sandnes, 1994:IX-X

⁴⁰ Hagland og Sandnes, 1994:XXXIII

⁴¹ Hagland og Sandnes, 1994:126

15. Fullgodt skal kvart treskjold vera om det ligg tre sprenger av jarn tvers over, og som har handtak på innsida.⁴²

Her er det interessant å merke seg at paragrafene ikke nevner noe om at bøndene måtte møte på våpenting for å vise frem våpnene de hadde krav til å holde, noe som eksplisitt står i Gulatingsloven.

1.6.3 Magnus Lagabøtes Landslov

På 1270-talet samlet Magnus Lagabøte de gamle landskapslovene, som var Frostatingsloven, Gulatingsloven, og lovene for Eidsivating og Borgarting, og satte i gang en systematisering av disse til en felleslov som gjaldt for hele landet. Magnus fikk også satt en egen lov for byene, som ble kalt Byloven.

Landsloven og Byloven innførte en betydelig skjerpelse av leidangsplikten, blant annet ved at perioden til de tjenestepliktige ble utvidet fra to til tre måneder. En annen utvidelse av tjenesteplikten som kom med landevernsbolken i landsloven, var at kongen nå kunne kalle ut leidangen i fredstid.⁴³

Magnus lagabøtes landslov, har i likhet med Gulatingsloven og Frostatingsloven en egen bolk som omhandler leidangspliktene. Paragrafene som gjelder våpenplikt og våpenting i Magnus lagabøtes landslov har jeg tatt fra Absalon Tarangers oversettelse, og er følgende:

Kapittel 10, om vaabenbund: Bue skal ligge ved hver tofte. Den skal 2 mandskaper (sessar), som deltar i færden, skaffe med buestreg eller bôte (gjalde) til kongen en halv øre sølv, og skaffe buen senere; og 2 tylvter skjæftede piler eller brodder (piler med firesidet spids) skal bønderne skaffe; men for hver tylvt piler, som mangler, skal der bøtes halvanden øre til kongen.⁴⁴

I tillegg til kravene om bue på skipene, som vi også finner i Gulating- og Frostatingsloven, er kravene til folkevåpen ganske like. Det som derimot er en endring fra de tidligere lovene, er at kravene til våpenhold nå tok hensyn til formueklasse. Leidangsmedlemmene som eide seks veide merker ble påkrevd å holde skjold med jernbeslag, sverd og spyd eller øks, som var de samme kravene til de såkalte folkevåpene for leidangsmedlemmene i Gulatings- og

⁴² Hagland og Sandnes, 1994:126

⁴³ Erslund, 2000:80,89

⁴⁴ Taranger, 1915:35-36

Frostatingsloven. De som eide 18 veide merker måtte ifølge Landslovene i tillegg til folkevåpnene, skaffe seg skjold og stålhode og panser eller brynje.⁴⁵

Når det gjelder våpentinget er også Landsloven mer detaljert. Her står det at våpentinget skulle holdes hvert år i hele Norge, der hvert våpenting ble holdt i de samme områdene til skipsreideinndelingene. Våpentinget skulle holdes 2. Februar, og skulle være gjennomført til 4. Februar, og det skulle sendes beskjed til bøndene før tinget skulle holdes. De som ikke møtte opp på våpentinget, måtte betale to øre sølv til kongen og 1 øre sølv for hvert av folkevåpnene som manglet. Om den leidangsppliktige var syk, skulle han sende en leietaker i hans plass med våpnene for fremvisning. På selve tinget skulle sysselmannen inspisere de leidangsppliktige ved at de gikk sakte forbi tre i bredden.⁴⁶

Nå som vi har sett på hva de gamle landskapslovene og landsloven sier angående våpenplikten og våpentinget, har vi et klart bilde av hva disse innebar, og hvordan de i praksis skulle bli utført. Problemet med å bruke disse kildene til å undersøke hvordan våpentinget ble utført i praksis, er rett og slett at de ikke kan vise oss om de ble utført i henhold til kravet i lovene. For å finne beretninger om våpentingets i praksis, kan *Diplomatarium Norvegicum* og *Regesta norvegica* hjelpe oss ved å søke dokumenter som omtaler våpentinget og våpenplikten.

1.6.4 *Diplomatarium norvegicum* og *Regesta norvegica*

Diplomatarium norvegicum (DN) er en kildesamling av dokumenter som angår Norge fra den eldste tid til rundt 1570. Samlingene gjengir dokumentene ordrett fra originalspråket, og er ofte brukt av historikere som arbeider med studiet av middelalderen.

Regesta norvegica (RN) er en kronologisk samling av sammendrag, register av alle aktstykker fra Norges middelalder. Dette vil si en samling av alle brev og dokumenter som har med Norge, nordmenn og forholdene til Norge. Regestene inneholder opplysninger om datering, utstedelsessted og oppbevaringssted, hvor dokumentet tidligere er trykt og så videre i tillegg til et sammendrag av teksten.⁴⁷

⁴⁵ Ersland, 2000:78

⁴⁶ Taranger:37-38

⁴⁷ [https://www.arkivverket.no/arkivverket/Nettbutikk/Kilder-fra-tiden-foer-1537/Regesta-](https://www.arkivverket.no/arkivverket/Nettbutikk/Kilder-fra-tiden-foer-1537/Regesta-Norvegica-I)

Norvegica-I

For å fullføre dette prosjektet er jeg avhengig av å finne nok relevante kilder. Sammendragene vi finner i RN vil da hovedsakelig være enklest å søke i, og en inngang til å studere fulltekstversjonen av kildene, for eksempel i DN. Problemet med RN er at utgivelsen så langt omfatter perioden fra de eldste dokumentene til år 1430, utgitt som bind 1 – 10. Dokumenter fra årene etter dette må altså søkes direkte i DN for hvert bind, og der registrene ofte er mangelfulle.

For en mer kritisk undersøkelse av dokumentene i RN må jeg sammenligne regesten med originaldokumentet i DN. I den sammenheng skal jeg nå ta for meg framgangsmåten for å avgrense relevante dokument, eksempel på dokument og en demonstrasjon av treff på enkelte stikkord som kan finne dokument som kan hjelpe oss å svare på problemstillingen. Jeg vil også demonstrere enkelte utfordringer som dukker opp når man arbeider med dette kildematerialet.

I databasen for DN, som er tilgjengelig for søk på nettet, kan man blant annet søke på stikkord i sammendraget av dokumentet eller stikkord fra selve brevtteksten. Noe av utfordringene med å søke i databasen på denne måten, er at det ikke er så intuitivt som man skulle ønske seg. Her kan jeg illustrere med et eksempel. Om jeg søker på «sverd» enten i brevtteksten eller i sammendraget får jeg ingen treff på dokumentene. Søkesystemet har derimot noen hjelpeverktøy for å løse dette. Hvis man setter «%» på begge sidene av søkeordet vil alle dokumenter som har et ord som inneholder deler av søkeordet. Hvis jeg f.eks. søker med «%våpen%» i sammendraget på alle dokumenter får jeg opp sju treff, og fem treff fra dokumenter som har deler av ordet i brevtteksten. Hvis jeg undersøker dokumentene derimot, ser jeg at «våpen» ofte blir skrevet som «vapn». Søker jeg med «vapn» får jeg opp flere relevante dokumenter. Her blir da arbeidsmetoden systematisk gjennomgang av alle aktuelle stikkord som kan hjelpe oss å finne dokumenter som er relevant for min problemstilling. Nedfor har jeg stilt opp en tabell som illustrerer hvordan denne arbeidsmåten fungerer i praksis, med treff på søkeordene og relevansen til dokumentene eller andre problem som forekommer.

Søkeord	Treff i sammendrag	Treff i brevttekst	Relevans/problem
%leid%	353	427	Vanlig betegnelse for stedsnavn.
%leida%	5	44	Igjen dukker stedsnavn opp, men nå får vi mer treff på dokumenter angående leidangen.
%leidang%	4	26	Her får vi ytterligere skrenket inn dokumentene, men mange dokumenter som inneholder saker som gjelder skattedelen av leidangen.
%leidangr%	0	14	Relevant informasjon om leidangen, med
%Våpen%	3	0	Dokumenter som spesifikt nevner våpenteinget, men søkeordet gir oss ingen treff i brevttekstene.
%Vaaben%	50	2	Flere treff angående våpenteing.

Tabellen gir nå et innblikk i hvordan denne arbeidsmetoden vil fungere i praksis, og dokumentene som kom opp i søkeresultatene viser også at der er mulig å bruke DN som kilde til å besvare problemstillingen. Jeg har valgt å vise til et sammendrag fra et dokument fra 1440 som kan illustrere dette:

Erkebiskop Aslak (Bolt) kundgjör, at sidst han var i Danmark hos Kong Erik, havde han med sig fra Almuen i Opdal det Brev, Kongen ved sin Hylding havde med Norges Rigsraad givet Opdölerne, om Frihed for alle Nævnder og Udfareleding, paa Grund af den store Bekostning Almuen havde med Skyds over Dovrefjeld, Veiarbeide, Gjestning og andre Byrder.⁴⁸

Dette dokumentet kan være med på å vise at lovene i leidangsbolken av landsloven ikke var fullt så rigide og uten unntak under ekstraordinære forhold. I dette tilfellet synes det som at kongen kunne være behjelpelig med fritak fra lovene når byrdene til bøndene var store. Det er ikke vanskelig å tenke seg at slike fritak gikk over på andre leidangsbyrder, og eksempelet viser at det er mulig finne opplysninger om leidangsordningen og hvordan den fungerte i praksis.

⁴⁸ DN bind 3, nr 760

2.0 Kapittel 1 - Våpenteinget i tinglagene

I Norges middelalder ble diverse saker løst på en rekke ting på forskjellige nivåer. For å klargjøre forskjellene på tingene på de forskjellige nivåene, og plassere våpenteinget i disse tinglagene, skal jeg i dette kapittelet gjøre rede for hvilke ting som var på de forskjellige nivåene og hvilke funksjoner de skulle ha. I den forstand skal jeg undersøke tinglagene som eksisterte i Gulatinget, Frostatinget og i Viken, og se om hvilke forskjeller og likheter mellom disse, og om ordningen rundt våpenteinget fungerte likt i disse tinglagene.

2.1 Gulatinget

For å se hvor våpenteinget plasseres i de forskjellige tinglagene i Gulatinget, skal jeg nå gå gjennom Gulatingets oppbygging. Her blir det viktig å se på hvem som måtte møte på disse tingene, hvilke områder som lå under Gulatinget i de forskjellige tinglagene i Gulatinget og hvordan sakene ble løst på disse tingene.

Ifølge Knut Helle var områdene som opprinnelig lå under Gulatingets lover Hordafylke, Sygnafylke og Firdafylke. Senere ble området utvidet med Rygjafylket og Egdafylke, og under Olav Haraldssons tid ble også Sunnmøre med. Når landsloven fra 1274 kom ble området ytterligere utvidet med Valdres, Hallingdal og Setesdalen. Gulatinget omfattet altså mesteparten av det området som vi kjenner som Vest-Norge i moderne tid.⁴⁹

2.1.1 Underordnede ting i Gulatinget

Innenfor Gulatinget var det ifølge Gulatingsloven en stige av dømmende instanser der selve Gulatinget representerte den øverste delen. Helle skriver at tinglagene fungerte slik at om rettsaker ikke ble løst utenfor tinget, skulle de i første omgang tas opp på tinget til en av fjordungene som tingfylkene var delt opp i. Om ikke saken ble løst på fjordungstinget, skulle saken opp på fylkestinget, og om partene enda ikke var fornøyd med retten og fikk medhold av en fjerdepart kunne saken gå opp til lagretten på Gulatinget.⁵⁰

Før Landsloven kom i 1274 var det fjerdingsting som lokalting og fylkesting i Gulatinget. Når Landsloven tok over for Gulatingsloven står det ifølge Helle ikke lenger noe om fjerdingsting og fylkesting i Gulatingslaget, men at det nå heller var «heradstinget» som ble nevnt som

⁴⁹ Helle, 2001:66

⁵⁰ Helle, 2001:76

lokaling, og her var det ingen mellomtrinn mellom heradstinget og lagtinget. Heradstinget skulle være et bygdeding, og tinget skulle holdes fast en gang hver vår i tidsrommet mellom 2. februar og midfasten. I følge Helle skulle dette tjene som våpenting under leidangsordningen, og Helle fremstiller også våpentinget som et organ som skulle kontrollere bøndenes våpen i henhold til lovverket.⁵¹

Helle skriver at våpentinget helst skjedde på det samme tingmøtet som det midfastetinget som skulle utpeke nemndemenn til Gulatinget, og kongens ombudsmenn kunne pålegge bøndene veiarbeid på tinget. Våpentinget skulle ikke omfavne et større område enn et skipreide, noe Helle mener at dette tyder på at disse områdene til våpentinget kunne være mindre enn et skipreide. Disse tingene skulle være det faste møtepunktet mellom bøndene og konges ombudsmenn og i tillegg skulle det faste vårtinget suppleres med et lokaling innen tre uker etter at kongens systemmenn kom hjem fra lagtinget.⁵²

Lokale ting ble kalt sammen med budstikke, det vil si et stykke tre som ble tilskåret med tegn som fortalte at bøndene måtte møte på tinget. Om det var voldelige lovbrudd, ble tinget tilkalt med piler, og disse tingene ble ifølge Helle kalt «pileting». Når en mann fikk budstikken, var han pliktig til å bære den til neste gård. Slik gikk budstikken gikk fra gård til gård til alle ble tilkalt. Om noen ikke førte budstikken videre, ble de pålagt en bot. Alle bøndene skulle møte på tinget, bortsett fra bønder som drev enmannsforetak, uføre og enker. Helle nevner tre lokaling som var særskilt viktige: Mannrapsting, kongsting, som var ting tilkalt av kongen, og manntallsting som var en del av leidangsordningen.⁵³

Innenfor Gulatingets nivåstige faller da våpentinget under de lokale tingene, der vi har sett at de ikke skulle være større enn området til et skipreide, og i andre tilfeller enda mindre områder. At kontrollering av våpen skjedde på en mindre skala enn fjordstingene og fylkestingene gir mening siden å få en god oversikt over hvem som hadde våpnene de var pliktige å eie, og hvem som ikke hadde det, ville vært vanskelig når alle bøndene innenfor et fylke skulle kontrolleres samtidig.

I Imsens beskrivelse av tingordningen i Gulatinget stiller han seg enig i Helles tilnærming. Imsen skriver at den vestnorske ordningen hadde ting på lokalt og- regionalt nivå som Gulatingsloven og Frostatingsloven beskriver som hierarkiske ordninger, men henviser

⁵¹ Helle, 2001:78

⁵² Helle, 2001:78

⁵³ Helle, 2001:79

derimot til at Helles syn på at «mellomtrinnene i den regelmessige tingstigen i Gulatingsloven» ikke hadde noe særlig betydning i praksis. Her mener han at det heller var bygdetingene, også kalt skipreidetingene, og lagtingene som var de viktigste tingene i middelalderen.⁵⁴

Når det gjelder tingets funksjon har Imsen gjort en stor undersøkelse av diplomene fra diplomatariet, der mesteparten av disse diplomene stammer fra 1500- og 1600-tallet. Her kommer det frem at tvistene utgjorde 32 av 75 brev, men at dette likevel ikke er mer enn omtrent 11% av det totale tvistebrevsmaterialet. 30 av tvistebrevene med tilknytning til tinget var 23 doms- og forliksbrev, 5 provsbrev og 2 stevningsbrev. Imsen mener derimot at tinget i de fleste tilfeller ikke fungerte som en domstol eller forliksinstans, men heller at de fleste tilfellene dreier seg om bekjentgjøring på tinget av forlik og nemndedommer, som kunne ha vært inngått andre steder.⁵⁵

Imsen mener hovedsakelig at tingets funksjon var en arena for bygdeoffentligheten, der allmuen og øvrigheten forhandlet. Her ble også kongebrev bekjentgjort, og at tinget også var en plass der kongens menn kunnet få autorative utsagn om offentlig eiendom og offentlige rettigheter i lokalsamfunnet. Bygdetingene fungerte og som en plass der man som privatperson eller øvrighetsrepresentant kunne fremme offentlige skussmål. Her ble det også offentliggjort salg og makeskifter, samt forlik og dommer. Det ble bekjentgjort prov i sivile og kriminelle mål, og på bygdetingene vedtok allmuen regler for bruk av fellesressursene i lokalområdet.⁵⁶

Imsen konkluderer med at tinget var et politisk organ, der det ikke bare ble forhandlet med myndighetene, men også en arena der man fikk aksjonert mot kongens men. Det var og et instrument for styring, der det skulle fremvises våpen og dras inn skatt.⁵⁷

Det er dermed vanskelig å betegne våpentinget som et ting der man ene og alene skulle vise frem våpnene sine, siden kildegrunnet og forskningslitteraturen gir uttrykk for at det ble fremført en rekke andre gjøremål og saker på bygdetingene, siden våpentingene ble utført på bygdenivået.

⁵⁴ Imsen, 1995:62-63

⁵⁵ Imsen, 1995:64

⁵⁶ Imsen, 1995:65

⁵⁷ Imsen, 1995:66

2.2 Tinglaget i Viken/Borgarsyssel

Marie Ødegaard har i sin Avhandling *Tingsted og territorium – Organisering av rettslandskapet i viken i jernalder og middelalder* skrevet en del om tingstedenes lokalisering og funksjon, der hennes hovedfokus har vært områdene i Viken, som er dagens Oslofjord-område. I likhet med Gulatinget og Frostatinget utgjorde lagtinget den øverste lovgivende og dømmende makt i Viken, og var et representasjonsting. Ødegaard påpeker derimot at det er en del usikkerheter angående de eldste tinglagene før landsloven fra 1274, noe som er spesielt gjeldende for Østlandet siden de østnorske landskapslovene i en stor grad er tapte. Derimot har flere forskere argumentert for at Viken og Opplandene har hørt sammen på rettslig vis i den eldre tiden.⁵⁸

Ødegaard presenterer at *Historia Norwegie* som en av kildene for vår kunnskap om forholdene i Viken i middelalderen. Den antas å ha blitt nedskrevet mellom 1160-1175, og ifølge den skal lovområdet i øst blitt kalt *Sinus Orientalis*, som gikk fra grensen til Danmark til et sted som var kjent som Rygjjarbit, og skal ha vært delt inn i 4 provinser. Ifølge Ødegaard beskriver da kildene at Viken var bestående av fire områder, med lokale hovedting som rettslige appellinstanser fra de lavere tingene.⁵⁹

Ødegaard mener at det var to forskjellige måter å løse konflikter på i vikingtiden og den tidlige middelalderen, der disse var vold eller samhandling. Hevn var for eksempel akseptert som en måte for konfliktløsning, der Ødegaard sier at hevnen måtte være proporsjonal med forbrytelsen som hadde skjedd. Hun nevner også at for Gulatingets del at hevnen var en plikt som måtte gjengjeldes for å ikke miste ære og sin egen rettsikkerhet. Den mer fredelige måten å løse konflikter på sier Ødegaard var såkalte skirskotningsvitner. I den eldre tiden var bevissystemet ifølge Ødegaard basert på at disse vitnene og deres kartlegging av sakene. En annen form for konfliktløsning som Ødegaard presenterer var det hun kaller for en døm. Det var ifølge Ødegaard to typer av dømene: *skiladømr* og *sættardømr*. Skiladømr var et utvalg der partene oppnevnte seks menn hver for å legge frem fakta og deretter gi sin kjennelse. Disse dømene mener Ødegaard oftest ble brukt til økonomiske saker, og ble som oftest holdt i saksøkerens hus eller tingstedet i bygda. Sættardømr ble benyttet i saker som var avklart tidligere, og ble heller brukt til å fastsette bøtene og den eventuelle erstatningens størrelse, oftest i straffesaker.⁶⁰

⁵⁸ Ødegaard, 2015: 85-86

⁵⁹ Ødegaard, 2015, 89-90

⁶⁰ Ødegaard, 2015: 21-22

Enda en form for fredelig konfliktløsning var selvfølgelig tinget, men Ødegaard mener folket heller ble oppfordret til å løse sakene i en døm. Om tinget ble innblandet i disse sakene, ble saken offentlig, noe som innebar at kongen fikk rett til bøtelegging og sin egen andel av bøtene. Ødegaard sier at selv om tinget var primært et rettsorgan, ble saker som rettspleie, administrativt-rettslig, lovgivende og politiske, og til kongehyllinger. Derimot skulle ifølge Ødegaard bare straffesaker behandles på tinget, der de sivile sakene var de som ikke kunne bli avgjort på en døm eller der de som var saksøkt nektet å gi seg, som ble kalt *ran*.⁶¹

På tinget ble dermed ifølge Ødegaard tre forskjellige saker løst. Den ene var straffesaker ved forbrytelser, der disse ble straffet med private og offentlige bøter. Disse ble kalt botamål. Den andre type sak som ble tatt opp på tinget var straffesaker ved forbrytelser der saken enten var uløselig fredløs, det vil si at straffen senere kunne omgjøres eller at den straffede var fredløs i all tid, altså uavløselig fredløs. Den tredje type sak som kom opp på tinget var de sivile sakene, der Ødegaard mener at det var en forskjell mellom de rettslige- og ikke rettslige avklarte sakene. I de rettslige avklarte sakene ble skirskotningsvitnene ført og dommen utleg dekker tvangsekskusjon, som vil si at saksøkeren kunne dra inn kravet og bøter. I de ikke klarlagte sakene måtte den saksøkte ifølge Ødegaard verge seg gjennom formelle prov, der disse som regel var nektingsed, i grove saker ble det derimot en gudsdom.⁶²

Ødegaard skriver at rettergangsmåten på lokalnivået var lite omtalt i de eldste landskapslovene slik at det er vanskelig å vite noe sikkert om dette. Likevel skriver hun at for å få en tingdom respektert uten at noe overregionalt maktapparat var involvert så måtte alle i lokalsamfunnene være enig om en saksavgjørelse, om de ikke var enige måtte saken opp på neste tingnivå. At alle var enig innebar ifølge Ødegaard at færre enn en fjerdedel av tingmennene var uenig i avgjørelsen av saken. Dersom flere enn en fjerdedel av tingmennene var uenige gikk saken til neste tingnivå, helt til det høyeste nivået som var lagtinget. På lagtinget mener Ødegaard at det var flertallet som avgjorde saken. Bakgrunnen for denne ordningen var ifølge Ødegaard at maktforholdet både mellom partene og mellom partene og retten, var i stand til å hindre at tingmennene i å dømme i saker der for eksempel den lokale eliten var involvert. Om saken ble sendt til et høyere tingnivå mener Ødegaard at den lokale eliten hadde mindre autoritet og makt. Hovedtanken bak denne ordningen konkluderer hun med at fokuset lå på å få en gyldig dom som de fleste kunne være enig om, og at tingene på de

⁶¹ Ødegaard, 2015:22

⁶² Ødegaard, 2015:22-23

ulike nivåene mest sannsynlig hadde samme myndighet, men ikke samme autoritet. Når landsloven trådte i kraft ble derimot kongen og hans rådgivere den høyeste dommeren.⁶³

2.3 Liden

En annen form for en slik inndeling av leidangsordningene finner vi i lid-systemet fra områdene i Viken, som i dag er Oslofjordsområdet. Erslund mener at dette systemet kan være påvirket av de danske leidangsinndelingene, og at de kan gå tilbake til da danskene hadde kontroll over disse områdene. De eldste kildene for lid-ordningen er derimot fra så sent som Sverres saga, der det står at Kong Sverre skrev leidangen ut i 1200 slik at hver lid skulle stille en mann og gjøre klart et skippund mel og et naut. Dette førte til et opprør i Viken, og Sverre måtte kjempe et hardt slag mot bøndene denne våren.⁶⁴

Erslund mener at denne episoden er med på å klargjøre to forhold. For det første sier han at lide-ordningen kan ha vært en eldre etablert ordning, men at opprøret tyder på at det ikke var klart hvilke plikter innbyggerne i Viken var pliktige å stille med til leidangen. En annen hypotese Erslund presenter er at liden opprinnelig kan ha hatt en annen funksjon enn til leidangsordningen, og at den heller sekundært ble brukt til å kreve leidang, siden man har to tilfeller i Sverres saga der man får høre at kong Sverre hadde krevd leidang og lidegjald. Erslund mener at lidegjald var en skatt fra liden, og i sammenhengen fra Sverres saga ser det heller ikke ut til at den var knyttet til leidangen. Senere i middelalderen blir liden bare omtalt i sammenheng med leidangsskatten, og i senere tid ble skipredeordningen også etablert i Viken-området, som man blant annet kan se fra Magnus Lagabøtes testament fra 1277, der Viken-området inneholder 48 skipreider.⁶⁵

Erslund mener at når lideinndelingen dukker opp i Viken-området i sammenheng med leidangen, kan det være et uttrykk for at innføring av leidangen ble lettere når man utnyttet de allerede eksisterende fiskale og administrative ordningene. Leidangsordningen står derimot som et sentralt element i utbyggingen av det norske riket slik at inndelingsordningene for leidangen etter hvert slår gjennom. Når det gjelder viken-området mener Erslund at dette først skjedde i de første tiårene av 1200-tallet.⁶⁶

I Ødegaards bok presenterer hun historikeren Asgaut Steinnes syn på lid-systemet. Steinnes argumenterer i likhet med Erslund, at liden var en økonomisk enhet som ikke opprinnelig

⁶³ Ødegaard, 2015:23

⁶⁴ Erslund, 2000:51

⁶⁵ Erslund, 2000:52

⁶⁶ Erslund, 2000:52

hadde noe med leidangen å gjøre. Hans mening var også at den oppsto som et samvirkeorgan mellom nabogårder, og ble ikke før senere ble brukt som utskrivingsenheter for leidangen og leidangsskatten.⁶⁷

2.4 Skipreide

Et av målene med denne oppgaven er forstå våpenteingets generelle rolle i det norske samfunnet i middelalderen. I den forstand kan vi med fordel se på hvor vi kan plassere våpenteinget i de forskjellige nivåene i tingordningen som fantes i middelalderen. Det første av disse som det er viktig å se på er skipreidetinget.

Et skipreide var en geografisk inndeling for et område som var pliktig til å delta i leidangen, men i praksis innebar dette at det skulle være et distrikt som skulle stille og utruste et skip til leidangsflåten. Om det var tvil om et skipreide var i stand til å stille et sjøklart skip, skulle dette vurderes av bøndene fra et annet skipreide. Dersom et skipreide ikke hadde nok mannskap til å stille et skip, var det mulig at flere skipreider ble sammenslått. Magnus Lagabøtes landslov bestemte også at skipreidene være den normale administrative inndelingen til hele leidangsområdet, der skipreidetinget skulle være et vanlige saksting.⁶⁸

Som i tilfellet i Viken, var heller ikke skipreidet den eldste formen for inndeling i Trøndelag, der dette var fylket. I følge Magnus Lagabøtes testament tilsvarte dette åtte fylker. Etter Lagabøtes testament ble Frostatinget delt opp i 59 skipreider i 1277. Dette viser at skipreideinndelingen erstattet den eldre ordningen i likhet med det som ble gjort med lideinndelingen i Viken-området.⁶⁹

Skipreidet var altså som navnet tilsier, et område som hadde ansvar for å utruste et skip, mens liden var inndelingen som skulle utruste en mann til leidangsferd fra et fast tall gårder. Ermland presenterer også at liden har sine likhetstrekk med manngjerda i Gulatings-området som var grunnlaget for å sende en mann i leidang på Vestlandet. Manngjerda ble derimot ikke basert på manntalsregler.⁷⁰ Derimot mener Ødegaard at etter 1273 tyder det på at utskrivningen av leidangen nå også inkluderte innlandsområdene av det tidligere

⁶⁷ Ødegaard, 2015:141

⁶⁸ KLNLM bind 15, Bjørkvik:546-547

⁶⁹ Ermland, 2000:52

⁷⁰ Ermland, 2000:52

Eidsivatingslagen, der hun skriver at i noen kilder står det at det skulle stilles med hest istedenfor skip, noe som også forekom i Trøndelag.⁷¹

For Borgartingslagen mener Ødegaard at hver fjerding var et eget tingsted, som utgjorde lokaltingene, der ett av disse fungerte som tingsted for hele skipreidet. På disse tingene ble det ifølge Ødegaard tatt opp saker som var felles for hele skipreiden, som hun mener sannsynligvis var knyttet til leidangen og våpenkontroll.⁷² Ut i fra dette kan det vel tolkes at det ikke er noe skille mellom tinget i skipreidene og våpenting, og at disse i praksis utfylte samme funksjon. I det meste av forskningslitteraturen og kildene tyder det på at kontrollering av våpen gikk for seg på lokalt nivå, så siden skipreidingene fungerte som det laveste nivået i tinglaget der kontrollering av våpen foregikk, er det vanskelig å se noe merkbart skille mellom disse tingene.

Ifølge Erslund var leidangsordningen i Vest-Norge og Trøndelag underlagt forskjellige lokale juridisk-administrative instanser. Den største av dette var byggingen og vedlikeholdet av skip som i Heimskringla ble kalt skipreidet, men i Fagrskinna ble dette omtalt som fylket. Fagrskinna brukte den gamle fylkesinndelingen fra Trøndelag, noe som Erslund mener fungerte siden fylkesinndelingen i denne delen av landet allerede hadde etablerte juridiske og politiske forutsetninger. Gulatingsområdet hadde derimot ikke allerede etablerte instanser som Frostatinget hadde på Håkon den godes tid. Erslund argumenterer for at Håkon den gode innførte skipreidet etter den angelsaksiske modellen, som kaltes skipssoknet. På det organisatoriske nivået innenfor forsvarsordningen i landet, tilsvarer da fylkesordningen vi finner i frostatinget skipreideordningen vi finner i Gulatinget. Det som skiller disse ordningene, er at skipreidet var et etskipsforetak i motsetning til fylket som innebar flere skip.⁷³

Erslund tar derimot opp utfordringer i kildene med tanke på hvor mange skipreider det var i landet, og antallet på skip den norske hæren hadde på slutten av 1200-tallet. Skipreidet var da ifølge Erslund teoretisk et lokal-administrativt område som blant annet hadde ansvar for å stille et skip til leidangen. Men om man sammenligner med Gulatingsloven og testamentet til Magnus Lagabøte, ser man at det er et mye større antall skip enn tallet på skipreider i landet. Erslunds hypotese er da at ordningen med skipreidene ikke ble så skjematisk praktisert at et skipreide bare stilte med ett skip. Gulatingsloven hadde også ordninger der to skipreider

⁷¹ Ødegaard, 2015:139-140

⁷² Ødegaard, 2015:145

⁷³ Erslund, 2000:51

kunne slås sammen om det var mangel på mannskap. Andre forklaringer har vært at Gulatingslovens oversikt har to forskjellige størrelser på skipene, der det ene er på 20 sesser og det andre på 25. Det som er med på å forklare hvorfor det var flere skip enn det var skipreider, var ifølge Ersland at det var krav om et visst antall sesser fra hver skipreide, og i skipreider det var vanlige med skip på 20 sesser, måtte flere skip bygges. Erslands hypotese er at leidangsordningen i Gulatinget dannet mønsteret for hvor stort et skipreide skulle være i de andre landsdelene, der de tilpasset seg de administrative inndelingene som fantes der. Dermed kan det ha vært slik at inndelingen i sesser var en regneordning som eksisterte utenfor Gulatinget ifølge Ersland.⁷⁴

2.5 Konklusjon

I denne delen av oppgaven har jeg sett på hvilke forskjellige tingnivåer vi hadde i Norges middelalder, og hvilken funksjon de skulle ha. I alle tinglagene var det lagtinget som var den øverste instansen i tinglaget. Saker som ikke kunne løses utenfor tinget skulle tas opp på de lokale tingene, og om sakene ikke kunne løses der skulle de opp i neste nivå til saken ble løst. Når landsloven kom i 1274 ble heradstinget det nye bygdetinget, som også skulle fungere som våpenting der våpnene skulle kontrolleres, og våpentingets område skulle ikke være større enn et skipreide.

Et skipreide var som vi har sett et område som hadde ansvar for å utruste et skip, men i tillegg til dette var skipreidene lokale kretser for leidangsutbudet, lokal rettshåndheving og administrasjon og fungerte som et bygdeting.

Ut i fra det vi har sett i dette kapittelet tyder det på at våpentinget ble holdt på det laveste tingnivået i Norges middelalder. Samtidig er det vanskelig å se noen klar forskjell på skipreideting og våpenting, siden begge disse skulle fungere som lokale bygdeting. I de følgende kapitlene i denne oppgaven blir det ofte referert til lokale ting og bygdeting, siden de lokale bygdetingene og våpentingene ofte hadde samme funksjon, vil jeg dermed ikke legge noe merkbart skille på disse. Dette er fordi våpentinget skulle i tillegg brukes til kontrollering av våpen, samtidig som det fungerte som en politisk arena for bygdeoffentligheten, medlemmene i lokalsamfunnet kunne fremme offentlige skussmål, forlik og dommer. Man kan dermed konkludere med at våpentinget var en del av det offentlige bygdetinget.

⁷⁴ Ersland, 2000:82-83,85

3.0 Kapittel 2 – Når skulle det være våpenting?

I lovtekstene gis det bestemmelser for når våpentinget skulle holdes, og i dette kapitlet skal jeg gjøre rede for disse bestemmelsene, og se på om våpentinget ble holdt etter disse bestemmelsene i lovverket om tidspunktet for våpentinget., eller om det forekom avvik på tidspunktene våpentinget ble holdt. Fortrinnsvis vil jeg da se på hva lovverket sier om når våpentingene skulle holdes, og deretter se på hva kildene sier om dette temaet, og se på hvordan forskningslitteraturen ser på tidspunktet våpentinget ble holdt.

3.1 Lovtekstene og tidspunkt for våpenting

Magnus Lagabøtes landslov paragraf gir den mest spesifikke informasjonen om når våpentingene skulle holdes, der Landslovens leidangsbolk kapittel 12 er en egen paragraf som omhandler tidspunktet for når våpentinget skulle være. I paragrafen står det at våpentinget skulle begynne ved kyndelsmesse, som er 2. februar, og alle våpentingene i landet skulle være ferdig innen til midfasten. Midfasten var den fjerde søndagen i fasten. I følge landsloven skulle dermed våpentinget holdes mellom februar og mars hvert år.⁷⁵

Gulatingen er ikke like spesifikk som landsloven når det gjelder for når våpentinget skulle holdes, og har ikke en egen paragraf for tidspunkt for våpentinget. Derimot står det i Gulatingens leidangsbolk kapittel 15, at det var årsmannen som skulle kalle inn tinget om høsten, og holde tinget om våren.⁷⁶ Likevel har jeg funnet et eksempel fra et diplom i DN som viser til et tilfelle der et våpenting ble holdt i Vossevangen som ligger under Gulatinget, den 18. Februar 1343. Et utdrag fra diplommet kan være med på å illustrere her:

*Ollum monnum þeim sem þetta bref sia eda heyra sender
Holte þorgrims som gula þinghs logmadr quædiu guds ok sina,
Ek vill yder kunnikt gera ad a [Mariu messo aptan] j langha fostu
a fiorda Are ok xx. rikis mins virduleghs herra magnussar meder
gudes naad noreghs Sya ok skane kungs kom a stemfnu j konungs
garrde j berghuin firir herra grim Postæin son Simun gunnars son
fehirda J Berghvin Jfuar andres sonmar halluars son Logh-*

⁷⁵ Taranger, 1915:37-38

⁷⁶ Robberstad, 1981:278

*mann j fyrnæmdom stad, Arna Jons son paal knuts son mik ok
marga adra goda menn af eini halfv odder halla son en af annare
Arne Arna son ok botolfuær hallason j vmbode allra bonda af
gullfiordongenom a voss vttan tuæggia epter þi sem þeirra vmbodes
bref vattar þatt sem her er medr fæst, leet þa oddr gangha tuæggia
manna vithni þeirra er so heita þorkell jsaks son ok ossmunder Salua
son ok so soro ad þeir varo i hia a vangenom a voss a vapna þinghi
tysdaghenn neesta firir fostu j gangh ok hýrdu a er fyrnemdr odder
stemde ollum bondom af adernemdom gulfjordonghe till gula
þinghs loghmants ad þeir skilldu vera þar friadaghen neesta firir
mari messo þria dagha j stemfnu ok nu er þeirra stemnu daghar
ad suara seer loghum vm vppgærd a bodu bru huær hena atte
vppgæra med loghum.⁷⁷*

Her ser vi et tilfelle der våpentinget ble holdt på et tidspunkt som stemmer overens med lovverket, og forholdsvis med lovverket i Gulatingsloven. I diplomet kommer det frem at bøndene i Gullfjordsungsåttungen på Voss ble stevnet av denne «Odder Hallason» på våpentinget, som i dette tilfellet foregikk på tirsdagen før fasten. På dette tidspunktet hadde Landsloven uansett overtatt som gjeldene lov over Gulatingsloven, så diplomet kan ikke gi noe mer utfyllende informasjon om hvilket tidspunkt våpentinget ble holdt i tiden før landsloven.

Helle skriver at i Gulatinget at det var et ting kalt «heradstinget» som skulle tjene som et lokalt ting uten et mellomtrinn mellom seg og lagtinget, og tinget tjente i hovedsak som et bygdeting som kunne kalles sammen med en frist på tre netter etter behov. I likhet med lovverket sier Helle at dette tinget skulle kalles inn om høsten og holdes mellom kyndelsmesse 2. Februar og midfasten, og at dette tinget også skulle fungere som et våpenting.⁷⁸ Imsen skriver derimot i sin bok bare at våpentinget skulle holdes til et fast tidspunkt hvert år, men gir ikke noe konkret tidspunkt for når det skulle holdes.⁷⁹

Frostatingslovens leidangsbolk har derimot ingen bestemmelser om når tingene skulle holdes, men her står bestemmelsene i Frostatingslovens rettergangsbolk §3 «*Om ein mann saman med*

⁷⁷DN bind 21, nr 69

⁷⁸ Helle, 2001:79, 160

⁷⁹ Imsen, 1990:31

andre må vitna om lovleg Forfall». Paragrafen gir derimot ikke noe konkret tidspunkt for når våpentinget skulle holdes, men synes til å bli holdt på samme tidspunkt som fylkestinget:

*Og om pilbodsting og våpenting gjeng føre seg på same dag, skal alle bønder som får pil til gards, fara til pilbodsting og ha med seg våpna sine dit og syna dei med same gagn som på eit fylkesting.*⁸⁰

Ut i fra dette kan det tolkes som at i Frostatinget ble våpentinget holdt på samme tidspunkt som fylkestinget, men en annen mulighet er at det på fylkestinget også ble utført kontrollering av våpen. I følge Robberstad ble Frostatinget holdt på våren, som han sier var det mest gunstige tidspunktet for bøndene i bygdene å møte på tinget. Tinget ble holdt etter at våronna var ferdig, der våronna er gjødslingen, pløyingen, harvingen og såingen av jordfleckene. Tingmøtene skulle være ferdig innen høyonna begynte, som var innhøstingen i jordbruket. De underordnede tingene i Frostatinget var da åttefylkestinget, og firefylkesting for ut- og Inntrøndelag, tofylkesting og fylkesting. Robberstad mener at det sistnevnte, fylkestinget, var det ordinære lokaltinget, der sakene kom opp i første omgang. I tillegg til disse blir også andre ting nevnt, deriblant halvfylkesting og skipreidinget.⁸¹

Når det gjelder å vurdere tidspunktet for når våpentinget skulle holdes i Frostatinget, er utfordringene å vurdere hvilket tinglag som hadde ansvar å holde våpentinget. Skal man tolke §3 i rettergangsbolken i Frostatingsloven, er det en mulighet at fylkestinget hadde ansvar for våpensyn, siden dette ble ansett som et lokalting. Ersland skriver at den eldste leidangsorganisasjonen i Frostatinget var fylket, der frostatingets 8 fylker tilsvarte 59 skipreider ifølge Magnus lagabøtes testament i 1277, noe som Ersland mener viser til at skipreideordningen erstattet den eldre fylkesinndelingen i Trøndelag.⁸² Det ble for eksempel bøtet 3 merker fra hver rorsplass dersom ikke skipet ble utredet i et fylke, som det står i Frostatingsloven. Derimot nevner paragrafen spesifikt våpenting som en instans som hadde ansvar for våpensyn, men gir ikke noe konkret informasjon om når disse skulle holdes. Samtidig siden paragrafen nevner bestemmelser om at pilebudstingstinget og våpentinget ble holdt samtidig, måtte disse to ble holdt på noenlunde like tidspunkt. Likevel er det sannsynlig at

⁸⁰ Robberstad, 1981:150

⁸¹ Robberstad, 1981:XXVI,XXIX

⁸² Ersland, 2000:52

våpenteinget ble utført unisont med de andre tingmøtene i Frostatinget, som var perioden mellom våronna og høyonna.

Ifølge Ødegaard ble tingmøtene i Viken og Borgarsyssel innkalt etter sesongmessige forhold, og var ofte knyttet til jordbrukets avløsningstider. Ødegaard mener at datoene til diplomene i DN kan være med på å belyse om tidspunktet for tingmøtet var faste tider, eller ekstraordinære tingmøter. Ødegaard skriver i sin avhandling, i likhet med lovtekstene, at våpenteinget ble innkalt av kongen ombudsmenn, og skulle starte ved kyndelsmesse, som er 2. Februar og senest være ferdig ved midfasten, og midfasten var den fjerde søndagen av fasten. Ellers ble tingene også kalt inn etter behov.

Et eksempel som kan være med på å illustrere Ødegaards poeng om tilfeller der våpenteinget ikke ble holdt i midfasten finner jeg i et diplom fra 1440 i Alsen, der et utdrag skriver følgende:

*Thetta k p war laghlica giort j alsnes sokn a s tto thinge medh atta fastom olaff
torasson bi rn j troanger k til j klvk bi rn j tangeraas olaff ericson
olaff j silina joan j aasom och ioan j adhbergh witnismen at kaupe
t sso olaff t rghilson olaff j diulo oc Swen bang och mesta deels
alle thing m en som thet h ra willo Til thes mera witnisbyrd bidher
iach hedherlikin man herra paul kirkioherra j afflodal p ther
karlson och p ther olaffson som laghbokin f rde om thera incigle
for thetta breff Som Scrifwat war j a(l)snes daghin  pter sancti
johannis dagh baptiste Anno dnj. M cd xl  tha wapna thingit war
i a(l)snes Och per karlson sat j foghatta stad.⁸³*

Det som er bemerkelsesverdig med dette dokumentet, er at det kommer fra den 25. juni 1440. V penteingene har, som vi har sett, v rt lovbestemt at det skal holdes rundt februar hvert  r. «Sancti johannis dagh» er kanskje bedre kjent som St. Hans dag, som er i Juni. Diplomet er da med p    illustrere Ødegaards poeng. Derimot er ikke det som ble fattet p  v penteinget i dette tilfellet noe ekstraordin rt, som i dette tilfellet salg av jord. Dermed kan man tenke seg at det var andre faktorer som var med p    organisere v penteinget p  et senere tidspunkt, men det kommer ikke frem i dette dokumentet.

⁸³ DN bind 21, nr 387

Et annet dokument som heller kan vise til et våpenting som ble holdt i det tidspunktet som lovverket fastsatte kan vi se da våpentinget ble holdt i Jorekstad den 8. Mars 1441. I brevet står det av ombudsmannen fra Gudbrandsdalen tok vitnesbyrd da han holdt våpentinget i fasten, her kan et utdrag av brevet vise til dette:

*Eiwinson konungs wmbodz man ower sydræ lutan i Gudbra(n)dz
[dalum^L kennest med tesso mino brewe at iak war a waknæstemnonæ
a Joræstadum rettom stempno stad a Fagaberge midwiku dagen i
adre wiku fasto anno dominj M^o cd^o xxxx primo tok iak tær iiij
skilrik⁸⁴*

Her ser vi at våpentinget ble holdt andre uken i fasten, som stemmer overens med de bestemmelsene vi finner i lovverket.

Når det gjelder tidspunktet for å holde våpenting, illustrerer Ersland hvordan en skipan fra 1308 kommer med visse presiseringer angående våpenhold og leidangsplikt. I skipanen om hirdmenn, står det følgende:

*Så ofte som kongen krever det, skal hver sysselmann være pliktig til å halda så mange
menn med kost og slike våpen som våpensveinar skal ha ifølgje hirdskråa, frå kvar
skipreide over heile landet⁸⁵*

Dette kan da tyde på at våpentinget kunne bli kalt inn til enhver tid, der muligens om det var en trusselsituasjon mot landet, og at våpentinget kunne bli kalt inn før eventuelle krigshandlinger.

Et annet eksempel der våpenting ble holdt utenfor den lovgitte perioden på grunn av ekstraordinære forhold, kan vi hente fra Erslands bok. Under syvårskrigen som startet 1563, mobiliserte lensherren Erik Rosenkrantz bøndene i distriktet den 17. januar 1564, noen måneder etter krigen brøt ut. Da ble det holdt våpenting på Osterøy.⁸⁶ Dette viser da hvilke hendelser og forhold som gjorde at våpentinget ble holdt i andre perioder enn det som står i loven, og da er det naturlig å tenke seg at krig vil føre til at landets administrasjon vil sikre seg at de leidangspiktige hadde de våpnene de var pliktige å eie før eventuelle slag.

⁸⁴ DN bind 15, nr 67

⁸⁵ Ersland, 2000:103

⁸⁶ Ersland, 2001:145

3.2 Konklusjon

Av de 22 diplomene som jeg fant i RN og DN som spesifikt gir informasjon om våpenteing, er det 9 av diplomene som gir helt sikre opplysninger om at et våpenteing ble holdt i perioden mellom februar og mars, som er perioden lovverket sier at våpenteing skal holdes, men likevel er diplomaterialet sprikende i sin informasjon om når våpenteingene ble holdt. Nedenfor har jeg laget en tabell som fordeler diplomene etter hvilken måned de ble utstedt i, med diverse merknader som kan være med å belyse diplomenes natur.

Måned	Diplom utstedt.	Merknader
Februar	5	Tidsperioden man mest forventer å finne diplomer angående våpenteing, og inntrykket her er da at tidspunktet våpenteingene ble arranger stemmer overens med lovverket.
Mars	3	Mars er også en periode man forventer å finne diplomer angående våpenteing.
April	1	Henviser til at det kungjort salg av gård på våpenteing, men ikke noe presis dato for dette.
Mai	3	Henviser ofte til at en sak ble avgjort på et våpenteing, men ikke spesifikt at våpenteinget ble holdt i Mai
Juni	3	Her forteller blant annet et dokument at et våpenteing ble gjort i juni.
Juli	0	
August	0	Det er derimot et dokument som forteller at det ble inndratt våpenvite, som var bot for manglende våpen. Likevel sier ikke dokumentet noe om våpenteing.
September	3	Viser til eksempler der våpenteinget ble holdt i September
Oktober	0	
November	0	
Desember	1	Inneholder en avtale om at to personer skal møtes på våpenteinget, og forteller dermed ikke at noe våpenteing ble holdt i desember.
Uten dato	2	Et diplom nevner spesifikt at en transaksjon ble gjort på våpenteing.

Om vi ser på tabellen ser vi da at mesteparten av diplomene vitner om at våpenteingene ble holdt i perioden mellom februar og mars, som viser til at bestemmelsene i loven ble etterfulgt. Et annet moment med denne tabellen er på tross av at diplomene ble utstedt i en måned der det ifølge lovverket ikke skulle være våpenteing, nevner noen av diplomene bare at visse bestemmelser ble gjort på et våpenteing, eller referer for eksempel at visse personer møttes der. Likevel er det en del eksempler der diplomene viser til at våpenteinget ble holdt lenge etter perioden der dette var vanlig. Her kan jeg for eksempel vise til et utdrag fra et diplom fra Hakaas den 25 September 1525:

*sancte ath maanedaghen nesth førre sancte Mikils dagh oppo
Hakaas wapne thingh kom ffor os Pedher Hendrikson j Hara met
tesse dandemen vitne Suen j Brækkin Olaff Gwdhmwnson j Hara
Baal Hendrikson jbidem Benkth ok Laffrans jbidem bore ther
witne oppo ath Hendrik j Hara gudh hans siel naadhe gaff sinom
son for^{de} Pedher en ffiærde parth wtaff alle hans egher ok alle
aarslodhen effther saadan skil taa ransakadhe wj met lagmannen
effther lagbokhen taa skulde han niwthe lagher gaffwe som ær
tyndher parthen aff alle arffwe deler ok ffiærde parthen aff aff-
ladh godz.⁸⁷*

Her ser vi at våpenteinget på Hakaas ble holdt like før «sanct mikils dagh», som i moderne tid trolig vil være sankt Mikael's dag, som er den 29. september. Hvorfor våpenteinget ble holdt på dette tidspunktet kan ikke dette dokumentet vise oss, der våpenteinget neppe ble holdt på bakgrunn av en arvesak alene. Derimot er diplomene med på å vise til at våpenteinget ble holdt under andre tidspunkt enn det som står i lovverket.

I dette kapittelet har jeg da undersøkt hvilke tidspunkt våpenteinget ble holdt, og om disse tidspunktene stemmer overens med de bestemmelsene vi finner i lovverket om at våpenteinget skulle holdes mellom kyndelsmessen og midfasten. I den sammenheng har jeg sett på hva den tidligere forskningslitteraturen har sagt om dette, og sett på hva kildene man finner i DN og RN kan vise til dette. I min undersøkelse har jeg da sett at våpenteinget for det meste ble holdt i perioden som står i lovverket, men har likevel funnet en del tilfeller våpenteinget ble holdt i en periode utenfor dette. Man kan da konkludere med at våpenteinget var en fleksibel del av tingordningen i Norge, der den synes til å ha etterfulgt lovverket når det gjelder

⁸⁷ DN bind 14, nr 502

tidspunkt for mesteparten av tiden, men og at den synes til å ha blitt holdt i tidspunkt der det har vært ekstraordinære behov.

4.0 Kapittel 3 – Hvor ble våpentinget holdt?

I dette kapittelet skal jeg undersøke hvilke områder våpentingene ordinært ble holdt, hvilke geografiske forhold som kjennetegner disse stedene, og om hva som ligger i begrepet «rett tingsted». Fortrinnsvis skal jeg presentere Ødegaards syn på tingenes lokalisering, før deretter undersøke skipreidenes rolle i våpentingets plassering, og analysere diplomene fra DN for å se hvilke tendenser for våpentingets lokalisering man finner der.

4.1 Lokalisering av tingsted

Ødegaard mener at når folk fra ulike områder skulle møtes, så var det mest sannsynlig at det ble valgt steder som var mest mulig tilgjengelig for alle, og hun mener også at tingsteder som et fellessted for bygder og regioner førte til at nye veier ble bygget. Flere momenter Ødegaard tar opp for tingstedenes lokalisering var hvordan det ble etablert, om det var en samlet elite som sto for tingstedets dannelse, eller at det skyldtes lokal samhandling, og Ødegaard mener derfor at man må være åpen for at endringer i tingstedets lokalisering endret over tid.⁸⁸

Tingstedene ble også sjeldent etablert ved grensene til de administrative områdene, noe Ødegaard mener tyder på at det ble henvedt til bosetningen og befolkningen i de forskjellige skipreidene. For eksempel i Borgarsyssel var syv tingsteder lokalisert sentralt innen skipreidene, der tre ligger ved skipredegrensene og bare en var nær en fjerdingsgrense.⁸⁹

Ødegaard skriver at tingstedene plassering varierte også geografisk, men at man likevel finner en del fellestrekk. Disse er hovedsakelig at tingene ble plassert der det var gode jordbruksområder, og der befolkningen var tettest. De har også ligget godt til topografisk, der det har vært godt anlagt for kommunikasjon, med knutepunkt mellom land og vann. Årsaken til at tingstedene ble lagt til områder med gode forutsetninger for kommunikasjon er ifølge Ødegaard naturlig når folk skulle samles fra mindre og større områder til faste tidspunkt.⁹⁰ For områdene Vestafjells hevder Imsen at tingordningen her er forholdsvis dårlig dokumentert, men mener likevel at kildegrunnlaget er nok kildebelagt til at han kan konkludere med at det var kontinuitet fra den gammelnorske tiden til reformasjonstiden, og når det gjelder at tinget ikke alltid ble holdt på nøyaktig samme sted trekker Imsen frem meningen fra historikeren Andreas Holmsen, som legger frem bevis for at den vestnorske

⁸⁸ Ødegaard, 2015:265

⁸⁹ Ødegaard, 2015:268

⁹⁰ Ødegaard, 2015:363

tingordningen manglet fasthet. Ifølge Imsen er det dette som også observeres på Østlandet både i den gammelnorske tiden og på 1300-1400- tallet helt frem til 1600-årene. Imsen mener derimot at det ikke er det faste tingstedet som er viktig, men den faste tingkretsen som er det sentrale i den geografiske tilnærmingen til tingordningen. Tingkrestene var basert på skipreida, og disse sto ifølge Imsen uforandret både i Vest-Norge og viken-området i kildene gjennom hele middelalderen.⁹¹

Våpenteingene ble som vi har sett oftest holdt innenfor hvert skipreide, og Håkon den gode satte lover etter slaget ved Avaldsnes som bestemte at hele landet langs kysten så langt opp som laksen går skulle deles inn i skipreider. Skipreidene ble fordelt på fylkene i samsvar med antallet skip hvert fylke var pliktige å stille.⁹² Med tanke på disse opplysningene vil det ikke være ulogisk å tenke seg at de aller fleste våpenteing ble holdt langs eller i nærheten av kysten. Likevel har jeg funnet flere tilfeller der våpenteing har blitt holdt innenlandsk, siden mange leidangspliktige bodde langt unna kysten, der som skip ikke kunne utrustet med tilgang til sjøen. Et eksempel der våpenteing ble holdt innenlandsk kommer fra et diplom som skriver at våpenteing ble holdt Gudbrandsdalen i 1441. Det blir likevel betegnet som «*waknæstemnonæ*»⁹³ i diplommet, men det står også i dokumentet at våpenstevnet ble holdt den andre uken i fasten⁹⁴, som var innenfor de fastsatte tidspunktene for våpenteing, så alt tyder på at dette var et ordinært våpenteing. Samtidig er det ingenting som tyder på at dette var et skipreide. I en artikkel fra KLNLM, skrevet av Halvard Bjørkvik er det en tabell over alle skipreidene for hvert fylke i landet. Alle fylkene i tabellen er da fylker med tilgang til kysten⁹⁵, så da er det logisk sett ingen skipreider innenlands. Dermed tyder det på at våpenteing også ble holdt uavhengig av skipreidene. I de geografiske inndelingene fra Håkon den godes tid ble for eksempel fylkene i Gulatinget delt inn i fjerdinger, der disse igjen ble delt inn i skipreider, og skipreidene ble igjen delt inn i manngjerder.⁹⁶

Mannsgjerden var en del av utredelsen til leidangsflåten, men er i tillegg brukt til den krinsen som skulle stille og ruste ut en mann. Denne form for inndeling er bare kjent fra Gulatinget, men som vi har sett tidligere i oppgaven hadde den mange likhetstrekk med liden som vi

⁹¹ Imsen, 1995:64

⁹² KLNLM bind 15, Bjørkvik, 1970:547

⁹³ DN bind 15, nr 67

⁹⁴ DN bind 15, nr 67

⁹⁵ KLNLM bind 15, Bjørkvik,1970:547

⁹⁶ KLNLM bind 15, Bjørkvik, 1970:548

finner i Viken.⁹⁷ Ifølge Gulatingslovens bestemmelser skulle presten hvert år utrede den krinsen som var sammen om ølgjerd, der ølgjerden var en form for samdrikkelag, som innebar at minst tre bønder skulle samarbeide. I den sammenheng har det vært vanlig å se på manngjerden som en krins på tre gårder.⁹⁸ Bjørkvik skriver i sin artikkel at det derimot er vanskelig å få manngjerden til å passe inn skipreideinndelingen. Bjørkvik presenterer Bulls syn på at manngjerden skulle være en underavdeling til skipreidene, men Bjørkvik mener heller at det er mer naturlig å se på manngjerden som det naturlige utgangspunkt for leidangen på Vestlandet. Argumentet hans bygger på at landvernet ble bygd opp av en allerede eksisterende inndelingsordning, for eksempel ølgjerden. Denne inndelingen måtte ifølge Bjørkvik ha vokst fram av behov innen bondesamfunnet, samtidig som innføringen av kristendommen også tok i bruk disse inndelingene. Denne krinsen ble så pålagt å ruste ut en mann til leidangsflåten, og det er dette Bjørkvik mener skapte manngjerd-inndelingen, og senere kan ha blitt en del av en fastere skipreideinndeling.⁹⁹

Mannsgjerden var da bare forbeholdt Gulatinget, som er et svært kysttrakt strøk. Når det gjelder kontrollering av våpen for de leidangspliktige i hvert skipreide i mer innenlandske strøk, kan det være flere muligheter for hvordan dette ble løst praktisk. En mulighet er da at bøndene fra manngjerdene i de innenlandske strøkene reiste til de skipreidetinget de hørte til når de ble innkalt til våpenteing. Med tanke på eksempelet fra Gudbrandsdalen, som ligger svært sentralt i Norge, er den nærmeste tilgangen til kysten i Viken. Spørsmålet er da om det var forventet at bøndene i for eksempel Gudbrandsdals-området måtte reise helt ned til et skipreide rundt viken for å vise frem våpnene sine hvert år. Om man ser på diplomene er dette ikke tilfellet, siden det står at våpenteing ble holdt «*iak war a waknæstemnonæ a Joræstadum rettom stempno stad a Fagaberge midwiku dagen i adræ wiku fasto*».¹⁰⁰ Fåberg ligger litt utenfor Lillehammer, som ikke har noen direkte tilgang til kysten. Ut ifra dette er det da tydelig at våpenteing også ble holdt utenfor skipreidene.

4.2 Rett Tingsted

I mange diplomene som jeg har funnet blir ofte våpenteing betegnet som «rett våpenteing» eller «rett våpenstevne». Ødegaard tar i sin bok opp problematikken rundt disse betegnelsene. Hun mener at betegnelsen «rett tingsted» refererer til bygdens faste formaliserte tingsted. Alle diplomene referer derimot ikke til et tingsted som «rett tingsted», til tross for at det er mulig at

⁹⁷ KLNLM, bind 11, Bjørkvik, 1966:323

⁹⁸ KLNLM bind 11, Bjørkvik, 1966:324

⁹⁹ KLNLM bind 11, Bjørkvik, 1966:324

¹⁰⁰ DN bind 15, nr 67.

det har vært det. Hun mener at når det er flere diplomer som over lengre tidsrom kommer fra samme gård at dette kan regnes som rett tingsted. Når det gjelder diplomer som bruker termen stevne, sier hun at det må utvises forsiktighet. Dette er fordi at flere forskere hevder at ting og stevne er det samme når det gjelder Østlandet, men i Ødegaards undersøkelse mener hun klart at stevne og ting ofte ikke var identisk med det rette eller faste tingstedet i bygden. Hun mener at begrepet stevne heller har en mer generell betydning som et møte, og inneholdt ofte andre typer saker som ble behandlet i bygdene, som for eksempel åstedssaker, forlik og eiendomstransaksjoner.¹⁰¹

Et diplom som kan være med på å illustrere problematikken Ødegaard tar opp i sin bok, er et diplom fra Moen på Lom fra september i 1416. I diplommet blir en arvesak avgjort på et såkalt våpenstevne, og diplommet skriver følgende:

*Lagrettes dom a lom, a rättæ wapnæstemne a Monom, at
forræ bøør fadher modhernæ taka arff æpter sonar barn sitt æder
modher modhernæ. a siunnda are ok xx Eirikis.*¹⁰²

I diplommet står det altså at saken ble avgjort på et «rett våpenstevne», som i dette tilfellet var på Moen. Moen ligger i Lom som er i nærheten av Gudbrandsdalen i Opplandet. Det som er interessant her er at både «rett» og «stevne» blir brukt på samme samling. Ifølge dette dokumentet ble tyder det da på at «rett våpenstevne» blir det samme som et «rett våpenting» eller at det er det formelle tingstedet. At det blir henvist til våpentstevne og ikke våpenting i dette tilfellet, kan ha med at det ble holdt utenfor vanlige tidspunktet for våpenting, som egentlig var i midfasten. Denne hypotesen kan støttes av Ødegaards poeng om at «stevne» heller var et generelt møte enn et fast tingmøte, men at Moen i dette tilfellet var det «rette», altså faste tingstedet for Loms del. Denne påstanden kan jeg ytterligere bygge på ved hjelp av et annet diplom som viser til at et våpenstevne ble holdt på Moen, der det ble holdt 2 år etter det forrige diplommet, den 24. Mars i 1418. I et utdrag fra diplommet står det følgende:

*Ollum monnum þeim sem þetta bref sea ædæ h/oe/yræ sændæ
Jon Sigordsson Andres Jonsson Þore Sigordasson Gesbrikt Guþorms-*

¹⁰¹ Ødegaard, 2015:62

¹⁰² DN bind 21, nr 273

son Gudbrander Haldorsson Bergswein Audhonasson logrættio men a Lom q. g. ok sinæ kunnigt gerande ad meer warom j stæmnostwne a Monom er liggir a Lom a þorsdaghin nestæ firi Maria messo j langa- fasto a niunda are ok xx rikis wars wyrduligs herræ herræ Eirikis med guds naadh Noregs kunungs næmde oos kunungs vmbuz man j dom vm gooz ok arf æftir Byorn Arnæsson ok Ingrido Nichulas dot- ter eghin kona hans ok baarn þeiræ sem Jwær Olafsson j siter ok Arnno Haldorsdotter bær ad erfwa æfter firnæmdæm Byorn sonar barn siit. D/oe/mdom meer þaa samþykkielighæ Þostein Palssyni sem sy- sternnæ egher atter widhir adhernæmdan Byorn hæfdh ok erfdh badhe j lauso ok fasto vttan gardh ok jnnæn. war ok þenne domer d/oe/nder a rættre wapnastemne a Monom sem fir sighir ok eigh kunno meer finnæ annat sannare ad förræ bþør fadher modhernæ taka arf æftir sonar barn siit æder modher modhernæ ok til sannynnda sættom mer war incigle firi þetta bref er gort war dæghi ok are sem fir sighir.¹⁰³

Her ser vi et diplom som viser til en meget lik sak som den som ble tatt opp tidligere, samtidig som at det «rettræ wapnastemne» ble holdt på Moen, dermed er det liten tvil at Moen var det formelle tingstedet for Loms del. Samtidig ble arvesaker svært ofte tatt opp og løst på det som blir kalt våpenting i diplomene, og stevnene tar i begge disse tilfellene opp saker som vanligvis også blir tatt opp på våpentinget. I dette tilfellet ble også våpentstevnet holdt i perioden våpentinget skulle holdes, slik at stevne neppe ble brukt som begrep til mer uformelle våpenting. Ut i fra dette mener jeg at det ikke er noe merkverdige skilnader mellom stevne og ting som begrep, og at disse utfylte samme funksjon når det gjelder våpenting.

Et annet eksempel for tingsted kan vi hente fra en arvesak fra Ovik i 1470, som lå i Jemteland. I dette diplommet blir ikke våpentinget betegnet som «rette våpenting», men i et utdrag av diplommet står det følgende:

*Alla mæn som thetta breff høre æller see helsa wi tolf
som hær næmpnes Jenis Karllson Joan Paulson Lauris Swenson Tørghils j Hara Olaff
Biørnson Joan Laurisson Tore j Boolaas
Mattis j *j Giislaas Henric i Hallem Gunbiørn Kætilson Swen*

¹⁰³ DN bind 3, nr 635

*a Toressaas och Swen a Wigge kerlica med gudh och gøra witer-
likit ath aarom æpter byrd wars herra Iesu Christi Millesimo
cd^o lxx midh weku daghen næst fore Botulffs mæsso tha wapna
thing war j Owiiik.¹⁰⁴*

Ovik var da tilsynelatende ikke det rette tingstedet ifølge dette dokumentet. En årsak kan være at “rett våpenting” ikke nødvendigvis betyr at det er det faste tingstedet for området, men at det var formelt rett etter lovverket. Likevel har jeg funnet et tilfelle der enda et våpenting ble holdt på Ovik 2 år senere i 1472 Saken dreide seg om en tvistesak om Ødegården Kosabøl, og i et utdrag av diplommet star det følgende:

*Alla mæn som thetta breff kan fore koma høra æller see
helsom wi som hær næmpnis Jenis Karlson Eric j Sandom Jenis a
Berghe Karll j Funes Pædher a Hallem oc Tørghils a Hara waro næmde
j dom vppa wapna thingit j Owiiik anno domini m^o cd^o lxxij fogat-
tom oc laghmannen nærwarande om eet ødhe bøle som Kosabøle kal-
las hwem thet skulle meth rætto til høra ...¹⁰⁵*

Heller ikke her blir våpentinget betegnet som «rett våpenting», men likevel tyder det på at Ovik var et av de faste tingstedene i Jemteland. En mulighet er da at det ikke var en direkte fast praksis å understreke at det var «rett tingsted» i diplomene som ble skrevet ut. Likevel står det ikke noe i lovverket spesifikt hvor våpentingene skulle holdes, så det tingstedet ble mest sannsynlig pekt utifra lokasjoner med de beste praktiske forholdene med tanke på befolkningstetthet og geografiske/topografiske forhold.

4.3 Konklusjon

I dette kapittelet har vi undersøkt hvor våpentingene ble holdt rundt om i landet. I den forstand har vi sett at tingets lokalisering ofte var basert på steder som var mest tilgjengelig for alle som var pliktige å møte på tinget, og at tingstedene i tillegg ofte fungerte som fellested for bygder og regioner. Andre faktorer som påvirket tingets lokalisering var om det var en samlet elite som etablerte tinget, ikke i nærheten av grensene til andre administrative

¹⁰⁴ DN, bind 14, nr 108

¹⁰⁵ DN bind 3, nr 899

områder, at det var gode jordbruksområder i nærheten og at det ligger godt til rette topografisk.

Samtidig har vi sett at noen historikere mener at tingordningen i Norge fasthet, som kan være årsaken til at tingene ofte ikke ble holdt på samme sted, men at de mener at det likevel var selve tingkretsen som var det mest sentrale med tanke på tingenes lokalisering. Tingkrestene var basert på skipreidene, som vi har sett var meget sentral når det gjaldt kontrollering av våpen og våpenting, og disse var for det meste uforandret gjennom middelalderen. Skipreidene ble så delt inn i manngjerder for Vestlandets del, med mange likheter til liden vi finner i Viken-området, der dette var en krins på omtrent tre gårder som skulle utruste en mann til leidangsflåten. I noen tilfeller så vi at våpenting ble holdt i innenlandske områder som ikke var direkte knyttet til noen skipreider, og i den sammenheng argumentere jeg for at våpentingene kunne holdes uavhengig eller utenfor et skipreide, i andre tilfeller kan det hende at de leidangspliktige måtte reise til det skipreidet de var knyttet til når de ble innkalt til våpensyn.

Vi har og sett på problematikken rundt våpenting som blir betegnet som «rett», der en mulighet var at dette var bygdens faste formaliserte tingsted. Likevel ble det ikke våpentinget i alle diplomene referert til som «rett våpenting», men om flere diplomer fra samme gård over et lengre tidsrom at dette kan betegnes som det formale tingstedet for regionen. Samtidig ble også utfordringen mellom begrepet våpenstevne, der det ble argumentert for at dette var mer uformelle våpenting.

Likevel vil jeg tro at majoriteten av våpentingene i Norge ble holdt i nærheten eller i skipreidene. Dette er fordi forsvaret av landet primært var basert på skip og forsvar av kysten, og om man ser på leidangsbolkene i lovøkene i middelalderen er de meste av pliktene basert på utrustning og tjeneste av skip. Skipreidingene er og som vi har sett det laveste nivået av tingene i Norge i middelalderen, og våpentingene ble oftest holdt på skipreidingene, kan man konkludere med at våpentinget ble holdt i de lokale bygdesamfunnene i Norge.

5.0 Kapittel 4 - Hvordan foregikk våpenteinget?

I dette kapitlet skal jeg se på hva lovtekstene sier om hvordan våpenteinget skulle foregå, og hvordan selve våpenkontrolleringen skulle fungere i praksis. I tillegg skal jeg se på hvilke andre saker ble tatt opp på våpenteinget, og hvilke typer saker dette var. Samtidig skal jeg gi et lite overblikk om hvordan tingene i Norges middelalder fungerte generelt.

Når det gjelder hvordan våpenteingene skulle foregå, er lovverket sparsomme med informasjon angående dette. I Gulatingslovens paragraf om våpenteing gir den bare informasjon om når tinget skulle holdes, og hvilke våpen bøndene var pliktige å vise frem der.¹⁰⁶ I Frostatingsloven er det ingen egen paragraf for våpenteing, men har bestemmelser angående våpenteing i rettergangsbolken paragraf 3. I et utdrag fra paragrafen står det følgende:

*Og om pilbodsting og våpenteing alt gjeng føre seg på same dag, skal alle bønder som får pil til gards, fara til pilbodsting og ha med seg våpna sine dit og syna dei med same gagn som på eit fylkesting.*¹⁰⁷

Her får vi da heller ikke noen spesifikk informasjon om hvordan disse våpenteingene skulle holdes. Derimot står det at de skal vise våpnene på samme vis som på et fylkesting, men jeg har ikke funnet noe ytterligere informasjon i Frostatingsloven om hvordan våpensyn skulle utføres på fylkestingene, eller som bestemmer at våpnene skulle vises frem det.

Landsloven er derimot langt mer detaljert i sin beskrivelse av hvordan våpenteingene skulle foregå. I kapittel 12 i landevernsbolken i landsloven står det blant annet at våpenteinget skulle holdes over hele Norge, der våpenteinget ikke skulle favne større område enn skipreidetinget. Her skulle alle bøndene som hadde mottatt budstikke møte på tinget, og om noen ble hjemme under tinget, måtte de bøte 2 ører til kongen og 1 øre for hvert våpen som manglet. Om bonden var syk, skulle han sende hans leilending i hans plass med våpnene sine på våpenteinget.¹⁰⁸ Var det derimot en bonde som drev enmannsforetak skulle han sende en venn eller slektning i hans plass med våpnene sine. Om man derimot solgte våpnene sine slik at de ikke hadde folkevåpnene (Skjold, spyd eller sverd, øks og jernhatt) de var pliktige å eie, så

¹⁰⁶ Robberstad, 1981:278

¹⁰⁷ Hagland og Sandnes, 1994:150

¹⁰⁸ Taranger, 1915:37-38

måtte han bøte 1 øre til kongen for hvert som manglet. På selve tinget skulle sysselmannen gi instruks til bøndene hvordan dette skulle utføres etter lovverket. Her er det bestemt at tre menn skulle gå langsomt i bredden forbi sysselmannen, slik at han kunne kontrollere våpnene til bøndene. Det står også at håndgangne menn og veitslemenn var pliktige å kontrollere sammen med sysselmannen. Gikk derimot bøndene tettere enn det de fikk beskjed om slik at sysselmannen ikke fikk sett våpnene, måtte de bøte en mark til kongen for ulydighet.¹⁰⁹ Landsloven gir altså en meget detaljert beskrivelse av hvordan selve kontrolleringen av våpnene skulle foregå, derimot har jeg ikke funnet et eneste dokument i RN og DN og som gjengir at dette ble gjort i praksis. Et dokument som jeg har funnet viser til en sak der våpenviten, som var boten for manglende våpen, ble krevd inn uten at bøndene fikk vise våpnene sine. Dokumentet er fra Tønsberg i 1424, og et utdrag av diplommet skriver følgende om hendelsen:

*Item kungiðrom meer ydre nadh vm þet vaapna viithe
sæm ydor nadh oss till skreef, þaa þikkir oss sua væra at meer fatiker
almuger hafuer þær storan skadha af, firir þui at meer niotom ei var
vapn, þui at meer værdom krafder viite aar fra aare en ekki eftir
vaarom vaapnom spurder, vttan xiiii daga eftir þet ær rikins radh hafde
vænt vart maall vndir ydra nadh.¹¹⁰*

Dette dokumentet tydelig at bøndene var vant til å dra på våpenting for å vise frem våpnene sine, siden dokumentet viser til at de reagerte med misnøye på at de ble pålagt våpenvite uten en sjanse til å vise frem våpnene de var pliktige å eie. Etter min mening er dette en av de viktigste dokumentene for å si noe om våpentingene i praksis, og at de ble organisert i henhold til lovverket, siden fraværet av våpentinget i dette tilfellet skapte reaksjoner fra de leidangspiktige.

Imsen argumenterer ut ifra diplomene han selv har funnet i DN angående våpentinget tyder på at bygdekommunene ble oppfattet som et forsvarsfelleskap, og at lovens bestemmelser om våpenhold og kontrollering av våpen ble etterlevd. Bygdekommune blir definert av Imsen som alle former for institusjonalisert samhandling i lokalsamfunnet med tanke på løsning av de offentlige oppgavene.¹¹¹ I tillegg mener han at tinget også fungerte som et politisk organ

¹⁰⁹ Taranger, 1915:37-38

¹¹⁰ DN bind 1, nr 696

¹¹¹ Imsen, 1990:9

for bygdefolket, der bygdefolket for eksempel fikk utstedt sine klageskriv og at det her ble tatt standpunkt til politiske stridsspørsmål. Imsen hevder derimot at etter reformasjonen tyder det på at myndighetene forsøkte å begrense bøndenes rett til å bruke dette tinget som et politisk organ, derimot uten suksess. Videre skriver Imsen at lagtingsrepresentanter ble oppnevnt og valgt til kongehyllingsmøter på våpentingene.¹¹²

Likevel mener Imsen at dette tinget ikke primært var en bygdedomstol, og gir et eksempel fra Jemtlands og Båhuslen, der de fleste tingdommene hadde blitt dømt av lagmannen alene, men også noen tilfeller der han dømte sammen med en gruppe domsmenn.

5.1 Tingets saksgang

For å gi en gjennomgående forståelse av hvordan våpentinget fungerte i praksis, skal jeg i denne delen av oppgaven gjøre rede for hvordan de forskjellige tingene i det norske riket fungerte i praksis. Der jeg fortrinnsvis tar for meg saksgangen i Gulatinget.

Før Magnus Lagabøtes landslov ble vedtatt, sier Helle at vi vet lite om hvilke fremgangsmåter som ble brukt under forhandlingene på Gulatinget. Derimot mener Helle at i Frostatingsloven står det mye om hvordan lagtingsamlingene fungerte i Trøndelag, og at dette kan være med på å vise oss hvordan det fungerte på lagtingsamlingene i Gulatinget.¹¹³

Frostatingets dømmende organ var lagretten, og den fantes også i Gulatinget. I Gulatinget ble lagretten omtalt som den høyeste domstolen i tinget. Ifølge Frostatingsloven skulle kongens årmenn «gjøre veband», det vil si at et snøre ble tredd gjennom stenger som ble satt på vollen, og innenfor disse vebåndene på Frostatinget skulle det være plass til alle tingmennene som ble nevnt opp av årmennene fra hvert fylke, i alt 400. Lagretten skulle sitte å dømme under hele tinget. Lendmennene fikk ikke tilgang til lagretten dersom bøndene ikke ga løyve til dette. Ifølge Helle tyder dette på at lagretten var en bondedomstol og at dette ble styrt utelukkende av bøndene.¹¹⁴

Derimot er det ifølge Helle en del rettshistorikere som ikke deler hans syns på dette. De mener at det var usannsynlig at alle nemndemennene fra trønderfylkene satt i den dømmende lagretten, dette fordi det ville vært en altfor stor og uhåndterlig domsforsamling. Noe som er

¹¹² Imsen, 1990:153-154

¹¹³ Helle, 2001:71

¹¹⁴ Helle, 2001:71

mer sannsynlig ifølge Helle var at lagretten besto av 36 lagrettemenn. Disse er senere nevnt i Landsloven, og som også var vanlig i eldre tid. Helle sier og at Egils saga skriver at det var 3 tylfter, det vil si 36 dommere innenfor vebåndet på Gulatinget. Helle sier derimot at Egils saga henter sine opplysninger fra forholdene fra det Islandske tingordningen, siden dette var de forholdene forfatteren kjente til, og slik Frostatingsloven fremstiller det skulle det være nemndemennene som skulle stå innenfor vebåndet. Helle konkluderer dermed at det er rimelig å tro at nemndemennene fra både Trøndelag og Vestlandet ble pekt ut til å sitte i lagretten, og at de utgjorde den rettslige avgjørende forsamlingen på lagtinget.¹¹⁵

Utenfor vebåndet på lagtingene fant man de kongelige ombudsmennene, og disse hadde ikke tillatelse til å blande seg inn i lagrettens avgjørelser. I tillegg var det og folk som hadde saker som de førte på tinget, andre folk som kom med følge til stormenn og nemndemenn og folk som ellers var interessert i å delta på tinget. Når landsloven reduserte lagretten til 36 nemndemenn, sto det også nemndemenn utenfor vebåndet. Når avgjørelser skulle bli tatt, sier Helle at folkene utenfor vebåndet gjorde «våpentak», det vil si at de laget lyd eller et tegn med våpnene sine. Ifølge Landsloven var en dom bare gyldig når den hadde fått våpentak både inne og utenfor vebåndet.¹¹⁶

Med Landsloven fikk Gulatinget og de andre lagtingene i Norge en formann, som var den kongelige lagmannen. Lagmennene skulle ifølge landsloven bestemme hvor lenge lagtinget skulle vare og hadde ansvaret for å gjøre vebåndet for lagretten. Lagmannen skulle også ifølge landsloven lede forhandlingene i lagretten.¹¹⁷ Som nevnt tidligere var nå nemndemennene innenfor vebåndet redusert til 36, og landsloven bestemte at det var lagmannen som skulle peke disse ut, der det skulle velges representanter fra hvert fylke. Ifølge Helle var tanken med forandringene i landsloven at ved å gjøre lagretten til et mindre forum slik at de nå kunne gå dypere til verks i hver sak i samarbeid med lagmannen. En samstemming dom i lagretten var rettskraftig i alle saker, men om ikke alle nemndemennene innenfor vebåndet ble enig, var det lagmannen som skulle avgjøre utfallet av saken. Om noen derimot skulle være uenig med lagmannen, måtte de sende et klagebrev til kongen. Helle mener at dette tyder på at kongen, som nå var den øverste dommeren ifølge lovverket, hadde tatt kontroll over den dømmende makten i samfunnet og lagtingene.¹¹⁸

¹¹⁵ Helle, 2001:71-72

¹¹⁶ Helle, 2001:72

¹¹⁷ Helle, 2001:74

¹¹⁸ Helle, 2001:74-75

5.2 Saker på Våpentinget

For den største delen av dokumentene jeg har funnet angående våpenting, viser det seg at våpentingene ble brukt til langt mer enn bare fremvisning av våpen. Flesteparten av dokumentene omhandler saker som overtakelse av jord, rettsaker mellom privatpersoner, arvesaker og andre rettsavgjørelser. Derfor er det godt grunnlag for å hevde at våpentingene var en arena der diverse saker som var på agendaen i lokalsamfunnet ble avgjort, i tillegg til fremvisning av våpnene bøndene var pliktige å eie. I denne delen av oppgaven skal jeg undersøke noen utvalgte dokumenter med forskjellige saker som har blitt avgjort på forskjellige våpenting rundt i landet, der jeg vil forsøke å se på om hvordan prosessene på våpentingene fungerte, og denne saksgangen stemmer overens med beskrivelsene vi har sett i lovverket og forskningslitteraturen..

Det første dokumentet som kan vise til hvilke saker som ble avgjort på våpentinget kommer fra Skiplum i 1490 som omhandler en transaksjon av en gård. Brevet beskriver dette noe kortfattet:

*Bref at a Skapleynom a retthe vaghnne tynghe om quithstade
norsthe garden.¹¹⁹*

I brevet blir det skrevet at en gård kalt Nørstegården som sannsynligvis ligger i nærheten av Skiplum, men brevet viser heller lite om hvordan denne prosessen fungerte på det aktuelle våpentinget. Likevel er brevet med på å vise at for eksempel salg av gård kunne bli gjort på et våpenting, som ikke har noe med kontrollering av leidangsmedlemmenes våpenhold.

Et annet dokument som kan vise til hvilke saker som ble tatt opp på våpentinget og hvordan prosessen i løsningen av saken fungerte, kommer fra et vitnebrev angående en arvesak som ble tatt opp på våpentinget i Våler i Sogn den 14. Februar 1416. Saken omhandler en arvesak mellom to brødre der det var en tvist etter arven fra foreldrene deres. I brevet står det følgende:

*Ollum monnum þæim sæm þetta bref sia ædher høyræ sændæ
Jusse Olafsson systuman j Soløyiom Helge Þoralderson ok
Olafuer Eiriksson logretes mæn j Soløyiom q. g. ok sinæ kunnikt
gerande ad mer varom aa Walum som ligær j Vala sokn j Soløyiom a retto
wakna þingi a fredagin nest eftir kynduls messo dagh a vij are ok*

¹¹⁹ DN bind 21, nr 642

*xxta rikis wars vurdulix herra herra Eirikx med gudz nadh Norikx kunghs
sagum ok h yrđum vpaa ad þeir heldo hondum saman af æinæ holfuo
Einar Borgarsson en af annare holfuo Olafuer Borgarsson kendizs
þaa fyr-nemdær Olafuer ad han hafde vp boret af fyrnemdum Æinare alla
þa pæningæ som honum burde j arf eftir fadhör ok modhör. wrdu
þeir ok þaa saatir ok aalsatir vm all þæira kaup ok skipte som þeir hofdo
sin j mellom haft badhe laust ok fast. jtem fek Olafuer
fyrnemdher Æi-nare fyrnemdum atter halfua adra stongh æing som liggær j
þynne vidær Bergs eigana j Vala sokn som fyrnemdær Olafuer hafde
haft af fyrnemdum Æinare wløyuis ok til sanninda her vm setto mit
okoor jnsigle firir þetta bref som giort var deigi ok are som fyr
segir.¹²⁰*

I følge dette diplommet ble denne saken løst med en dom avgjort av sysselmannen Jusse Olafsson og lagrettsmennene Olav Eiriksson og Helge Toraldsson på våpenteinget. Utfallet av saken ble da at Olav Borgarsson bekreftet at han hadde fått de pengene han hadde rett til fra broren sin, og at de ble enige om fordelingen for resten av arvegodsset. Ifølge Imsen kunne det dømmes og forlikes på tingene, men at det er lite som tyder på at tinget var en bygdedomstol. Samtidig mener han at det er lite som tyder på tinget fungerte som et lokalt konfliktløsningsorgan.¹²¹ Her ser vi at blant annet Imsens påstand om at våpenteinget ikke bare fungerte som en kontrollinstans for bøndernes våpenhold, men også som politisk organ for bygdefolket, der våpenteinget også fungerte som en bygdedomstol. Derimot er Imsens påstand om at bygdetingene ikke fungerte som et konfliktløsningsorgan vanskelig å vurdere, siden forskjellene på en dom og konfliktløsning er vanskelig å skille mellom. Saken ovenfor ser da ut som en konflikt om arvegods som måtte løses på tinget, så noen form for konfliktløsning måtte da ha foregått på lokaltingene. I dette tilfellet ble da saken løst av en ombudsmann, i dette tilfellet sysselmannen og to lagrettemenn.

En annen type sak enn som jeg tidligere ikke har sett på et våpenteing kommer fra Sanden i 1454. I denne saken blir allmuen spurt av lagrettemennene på våpenteinget om en Hartvik Krummedike hadde oppført seg verdig ovenfor dem da han reiste mellom Brynla og Akershus. I diplommet står det følgende om saken:

¹²⁰ DN bind 1, nr 648

¹²¹ Imsen, 1995:67

*Ollom monnom þæim sem þetta bref sea æder høyra senda
Biorn Haluardzsson Gunner Stofsson Jon Vigleikxsson Ffinder Thost-
einsson Eling Haluardsson Hiarrend Haluardzsson oc Biorn Þormodzs-
son loghrettismen q. g. oc sina kunnikt gerande at a fredaghen nest
efter kyndilsmesso anno domini m^ocd^oliiij^o þa warom meer a Sandina
a wagneþinge høyrdom a at Haluard Elingxsson spurde alle þe godhe
men som þær tha waro a þingeno vm en nokor þæn war sæm herre
Hartik Kromedike hafde at skylde for nokoth jfwer veldæ ædher oske-
ligheith moth loghom j hans jfwerferd til Brynla æder after til Akers
hws, en enghin war þæn er meer høyrdom honom skylde j nokræ hande
mathe eller til nokræ oskelligheit vtæn manghe waro þe som honom
takkede af þæim som han hafde ner warit oc sagde at han hafde ner
þæim varith som en werdugh herre oc ærligher dande man. Ok til
sannynda settom meer woor jncigle firi þetta bref er giort war a fyr-
nemfden stadh deighi oc aare som før seighir.¹²²*

Dette dokumentet skiller seg ut fra de andre som blir tatt opp i denne delen av oppgaven, siden det tyder på at saken dreier seg om evaluering om en tjenestemann hadde oppført seg forsvarlig. I følge dette dokumentet tyder det at klagesaker mot øvrigheten kunne tas opp på våpentingene og evaluering av tjenestemenn. I følge Magnus A. Mardals artikkel i *Store Norske Leksikon* var Hartvig Krummedike en ridder, riksråd og lensherre. På tidspunktet for dette dokumentet tyder det på at Krummedike hadde Akershus-festning og de tilhørende lenene, så det er liten tvil om at dette er samme Krummedike som blir nevnt i diplommet.¹²³ Likevel er det lite opplysninger om bakgrunnen til denne saken, derfor kan man ikke si noe sikkert om hvorfor Krummedikes oppførsel kom opp på våpentinget til å begynne med. En mulighet er da at våpentinget rutinemessig tok opp spørsmål om de lokale tjenestemennene oppførte seg verdig ovenfor allmuen, men siden dette er den eneste saken av en slik natur jeg har funnet der dette blir tatt opp på et våpenting er nok dette lite trolig. En annen mulighet er at det hadde vært klager på denne Krummedike, og at saken dermed ble tatt opp på våpentinget.

¹²² DN bind 2, nr 804

¹²³ Mardal, 2017: https://snl.no/Hartvig_Krummedike

I det brevmaterialet jeg har funnet informasjon angående våpentinget, er det et stort spekter av saker som gjelder alt fra blant annet salg eller overtagelse av gård, arvesaker og lignende. Ut ifra dette er det jo mulig å konkludere med at våpentingene i hovedsak var en arena for vanlige domssaker, siden et fåtall av dokumentene sier noe nevneverdig om fremvisning av våpen. De dokumentene som sier noe om fremvisning av våpen, er vanligvis retterbøter som skjerper inn disse bestemmelsene. Likevel vil jeg tro at hovedfunksjonen til våpentingene var å kontrollere at bondebefolkningen i landet var forberedt om krig skulle komme til landet, og at de sakene vi har sett på i dokumentene var noe som våpentinget behandlet siden det i tillegg fungerte som et ting på det lokale planet.

5.3 Konklusjon

I dette kapitlet har jeg sett på hva lovtekstene i Landsloven, Frostatingsloven og Gulatingsloven skriver om hvordan våpentingene skulle foregå. I den forbindelse så vi at Frostatingsloven ble svært sparsomme med opplysninger om dette, der våpentinget bare blir nevnt i §3 i rettergangsbolken, men ingen spesifikk informasjon utover dette. For Gulatingslovens del gis det her bare informasjon om når våpentingene skulle holdes og hvem som var pliktige å møte der, men utover dette gis det ikke informasjon om hvordan fremgangsmåten på våpentinget skulle være. Landsloven er derimot langt mer deskriptiv i sin informasjon om fremgangsmåten til våpentinget, der det på tinget skulle være en sysselman som skulle inspirere våpnene til bøndene når de gikk tre i bredden langsomt forbi sysselmanen.

I diplomene som er funnet i RN og DN har jeg likevel ikke funnet et eneste tilfelle der denne fremgangsmåten blir beskrevet i praksis, men i de diplomene jeg har funnet angående våpenting omhandlet diplomene andre ting enn våpensyn, så en endelig konklusjon på om våpenkontroll ble gjort på de tingene er vanskelig å komme til. Derimot var det et dokument som viste misnøye til bøndene som ble pålagt våpenvite uten en mulighet til å vise våpnene frem, noe som tyder på at bøndene var vant å vise frem våpnene sine.

Samtidig har jeg gjort rede for hvordan de forskjellige tinglagene vi hadde i det norske riket fungerte middelalderen for å få en bedre forståelse for hvordan våpentinget fungerte i forhold til disse. I min undersøkelse av diplomene som omhandler våpenting fant jeg ut at våpentinget utfylte langt flere oppgaver enn kontrollering av våpen. Mesteparten av diplomene skriver om saker som gjaldt arv, jordsalg, rettsaker mellom privatpersoner og andre rettsavgjørelser. Dermed mener jeg at det er godt grunnlag for å hevde at våpentinget var en arena der saker

var på agendaen i bygdesamfunnene i landet kunne tas opp på våpentinget og løses der. Samtidig var det et fåtall av disse diplomene som hadde noe med våpensyn å gjøre, der det bare var retterbøter som innskjerpet disse pliktene som sa noe om våpenkontroll. Likevel mener jeg at våpentingenes hovedfunksjon til våpentinget var å kontrollere bøndernes våpenhold, siden lovverket hadde flere bestemmelser om bøndernes forsvarsplikter, og disse måtte ha blitt kontrollert i en eller annen form, og at de sakene vi har sett på i dokumentene var noe som våpentinget behandlet siden det i tillegg kunne fungere som et ting på det lokale planet.

6.0 Hvem møtte på våpenting?

I det følgende kapitlet skal jeg gjøre rede for hvilke aktører som møtte på våpentinget, og hvilke roller de hadde der. I forskningslitteraturen og kildematerialet er det som oftest ombudsmenn, lagrettemenn, nemndemenn og vanlige bønder som dukker opp på våpentinget, derfor skal jeg gjennomgå hvilke roller disse aktørene hadde i bondesamfunnet og våpentinget. Deretter skal jeg gjøre en analyse på hvor ofte hver av disse aktørene var representert i kildene for å få en forståelse av hvilke av disse aktørene var mest sentral på våpentinget.

6.1 Ombudsmenn

Ifølge Helle opererte lovverket med to funksjoner som kongens ombudsmenn skulle utfylle. Den ene funksjonen var at de skulle reise søksmål på kongens vegne, og den andre var at de skulle være kongens ærendsmann. Normalt ville disse mennene bli betegnet som kongens årmann eller lendmann.¹²⁴

Årmannen sier Helle var en fast tjenestemann for kongen som opererte på lokalt plan. De var ifølge Heimskringla kongelige gårdsbestyrere som var pliktig å sørge for at kongens og hirdens underhold ble krevd inn når de kom på besøk, og andre offentlige oppgaver på kongens vegne. Han skulle også være den faste representanten for kongen når det gjaldt økonomiske, militære og rettslige anliggender. Helle hevder at etter Frostatingsloven tyder det på at det var minst en årmann i hvert av de åtte fylkene i Trøndelag, men ifølge Gulatingsloven ser det ut til at det var færre år menn i tjeneste på Vestlandet. Dette mener Helle var fordi Gulatingsloven ikke regnet med at det skulle være en årmann i hvert av de langt større fylkene i Gulatinget.¹²⁵

På det lokale planet var det lendmannen som var kongens ombudsmann. Dette menn som trolig ble utstyrt med land eller jord av kongen, mot dette måtte han derimot love kongen troskap og tjeneste for å få bruksretten til kongsjorden. Lendmannen gikk ifølge Helle kongen til hånde, og var medlem av hirden hans. Dette var et middel for å knytte seg stormenn rundt om i landet som skulle skape forpliktende vennsforhold.¹²⁶ En stor del av lendmannens

¹²⁴ Helle, 2001:149

¹²⁵ Helle, 2001:149

¹²⁶ Helle, 2001:149

offentlige oppgaver var innenfor militæret og forsvaret av landet. Om de fikk informasjon om at en fiendtlig hær var på tur mot landet, skulle lendmannen sende ut en hærpil for å tilkalle mannskap til et fullbemannet skip fra hovedhavnen til lendmannen, og de skulle sende bøndene ut på vardevakt om det er fare for ufred i landet.¹²⁷ Lendmannen var også i Gulatinget ansvarlig for å tilkalle bøndene til våpenting hver høst og holde det på våren.¹²⁸ For Frostatingets del måtte Lendmannen møte på manntallstinget i likhet med bøndene, og om lendmannen ikke møtte på dette tinget skulle bøndene selv bestemme hva de skulle yte til leidangen. Lendmannen var også pliktig å gjøre leidang i sammen med bøndene.¹²⁹ Lendmannen dukker også stadig opp i andre deler av lovverket, der Arne Bøe i KLNМ mener årsaken til dette er at Lendmannen trolig hadde stor makt. Men hovedansvaret til lendmannen hevder Bøe var å beskytte de laveste rettsinstansene mot maktmisbruk.¹³⁰

Ifølge Erslанд var håndgangne menn som hadde underkastet seg og lovet troskap til en herre, og hirdskråa sier at denne herren kunne være en konge, hertug eller jarl.¹³¹ Å være handgangen var et kriterium for å ha veitsle, som vil si et len fra kongen. Etter landslovens bestemmelser skulle disse håndgangne mennene bære våpen sammen med sysselmennene, og ifølge Erslанд var disse håndgangne mennene en del av hirden. I tidligere tid ble hirden ofte sett på som et fast følge til kongen, der deres oppgaver var å beskytte ham. På tidlig 1200-tallet ble ikke hirdens oppgave bare knyttet til å beskytte kongen, men også oppgaver innen riksadministrasjonen. Erslанд deler hirdmedlemskapet inn i to faser, der den første delen innebar militærtjeneste der han ble tatt opp i kongens tjeneste. Den andre fasen innebar var en mer passiv del, der den håndgangne mannen fikk tilhold på setegårder med ansvar for sine egne len, der de gjorde tjeneste i kongens administrasjon.¹³²

Sysselmannen var ifølge Helle kongens faste lokale tjenestemann, og Helle mener sysselmannsembetet ikke eksisterte før midten av 1100-tallet og arbeidsoppgavene hans var de samme offentlige oppgavene som årsmannen tidligere hadde ansvar for. Derimot hadde sysselmannen høyere sosial status. Dermed kan vi ifølge Helle si at sysselmannsembetet var årsmannens tjenestestilling med lendmannens stormannsstatus.¹³³ Sysselmannen var ifølge Erslанд menn som hadde administrative inntekter fra kongeriket. De skulle ha ansvar for å

¹²⁷ KLNМ bind 10, Bøe:501

¹²⁸ Robberstad, 1981:278

¹²⁹ KLNМ, bind 10, Bøe: 501

¹³⁰ KLNМ, bind 10, Bøe:502

¹³¹ Erslанд, 2000:86

¹³² Erslанд, 2000:77,86-87

¹³³ Helle, 2001:149,152

holde menn med våpen etter visse utregningsregler. Ifølge disse reglene skulle sysselmannen holde seks mann av hver tjuesesse i syslen. Mange lendmenn var sysselmenn både før og etter de fikk en lendsmannstittel, og Ersland mener i likhet med Helle at sysselmannembetet på 1100-og 1200-tallet hadde overtatt mange av de offentlige funksjonene som lendmennene hadde ansvar for. Sysselmannen skulle være kongens representant i lokalstyringen i landet, der han også hadde oppgaver innenfor den militære ordningen.¹³⁴ Etter landsloven ble sysselmenn den ordinære lokale tjenestemannen for kongen. I følge Helle hadde sysselmannen også ansvar for å kunngjøre utfallet av sakene som ble avgjort på lagtinget. Dette gjorde han som oftest på våpentinget, eller det lokaltinget som skulle supplere våpentinget i samme perioden.¹³⁵

Helle mener at det var en klar forskjell når det gjelder sosial status mellom år mannen og lendmannen. Siden lendmenn var stormenn som kongen hadde knyttet seg til med de som stod sterkt i lokalsamfunnet uavhengig av kongstjenesten. Helle hevder derimot at det var vanlig i Norge å bruke ufrie menn i ansvarsfulle oppgaver, og argumenterer for at det er en mulighet at kongen i eldre tid kunne opphøye træler eller etterfølgere av træler til år menn om de var dyktige nok til det. Basisen for Helles syn på dette lå i at år mannen ikke var verdt mer enn halv hauldsbot i Frostatingsloven dersom han ble drept eller slått på ikke-offentlige steder. Derimot mener Helle at det ikke er noe i lovene som tyder på at år mannen hadde status som ufri. En annen mulighet for de lave bøtene for å drepe år mannen, var at han skulle fungere som en likevekt mellom konge og bondesamfunnet. Bøndene skulle ha mulighet til å hindre at år mannen ble mektigere enn det han hadde rett til. Det er bestemmelser både i Gulatingsloven og Frostatingsloven som gir bøndene mulighet til å reise rettsak mot en år mann om han foregrep seg mot bøndene.¹³⁶

I tillegg til bøndene var også hirdmedlemmene, altså håndgangne menn, pliktige til å møte på våpentinget der kongen skulle kontrollere at de eide våpenutrustningen de var pliktige å ha. De ble pålagt å eie tung rustning, noe Ersland mener tyder på at de skulle gjøre tjeneste til hest. Dette var derimot ikke lovpålagt, men Ersland argumenter for at dette var en selvfølge at menn av slik høy rang, siden det å kjempe til hest var et adelsmerke gjennom høymiddelalderen og senere.¹³⁷ Hirden var altså en stor del av kongens administrasjon i landet og kongens militære maktgrunnlag. Derfor er det ikke vanskelig å tenke seg at de hadde sine

¹³⁴ Ersland, 77, 111

¹³⁵ Helle 66-69,71,78

¹³⁶ Helle, 2001:150-151

¹³⁷ Ersland, 2000:88

egne roller på våpentinget, i både administreringen av den og en egen plikt til å vise våpnene sine der.

Siden vi ikke har funnet noen kilder som viser til praksisen på våpentingene fra tidligere enn år 1293, kan vi i tillegg til bestemmelsene om våpenplikten i Gulatingsloven og Frostatingsloven bruke den nye hærreformen fra 1273 som vår basis for hvem som var pliktige å eie våpen i henhold til lovverket. Landslovens kapittel 12 om når våpenting skulle holdes, nevner at håndgangne menn og veitslemenn skulle bære våpen med sysselmanen. I den forstand ser jeg det som relevant å gjøre rede for hvem disse mennene var og hva deres stilling innebar.

6.2 Lagrettemenn og nemndemenn

Helle skriver at de eldre tekstene nevner at et gitt antall nemndemenn var pliktige å møte på Gulatinget. Ifølge Magnusteksten i Gulatingsloven ble nemndemennene fra Sunnmøre kalt «bønder», og det var «bøndene» som var pliktige til å møte på de lokale alltingene. Ifølge Helle mener dette vitner klart om at både lagting og lokalteting var et organ for bondesamfunnet. Landsloven sier og at nemndemennene skulle være menn som holdte arbeidsfolk. Bønder som ikke hadde arbeidsfolk over 15 år gamle ble regnet for å drive gården alene, og ifølge Gulatingsloven skulle disse bøndene være fritatt fra å delta på tingferder. De som var ansvarlige for å peke ut disse nemndemennene var ifølge Magnusteksten kongelige ombudsmenn. Ombudsmennene skulle ifølge Landsloven tilkalle de mest kvalifiserte mennene fra fylkene til lagtinget på lokale midfasteting. Dette var ting som ble holdt i den syv uker lange fasten før påsken hvert år.¹³⁸

Ifølge Imsen besto det lokale ombudsmannapparatet av lensmannen og kirkeombudsmannen. Lensmannens viktigste oppgave synes å ha vært provsopptaket, der Imsen presenterer at det blir nevnt i en rekke diplomer at lensmannen foretok provsopptak på bygdetinget. I tillegg hadde han oppgave å levere drapsprov til kongen, og han hadde også oppgave med å kreve inn drapsbøter på kongedømmets vegne og representert påtalemakten i disse sakene.¹³⁹

Helle mener at det for det meste var fremstående menn fra bondesamfunnet som ble valgt til å delta på Gulatinget, og argumenterer for at nemndemennene som skulle møte på tinget ble

¹³⁸ Helle, 2001:67,68

¹³⁹ Imsen, 1990:164

valgt ut av det øverste laget av odelsbøndene. Derimot ble de ikke valgt fra eliten av kongelige lendmenn som var de fremste stormennene fra bygdene rundt om i Gulatinget. I følge Helle var lendmennene som kongelige ombudsmenn utenfor bondesamfunnet, og deres rettslige rang stilte seg langt over det vanlige bondesamfunnet. Dermed kunne de ifølge Helle ikke være en del av det bondesamfunnet som de selv var pliktige til å peke ut nemndemenn fra.¹⁴⁰

Imsen slutter seg til Helles syn om at nemndemennene ble valgt ut av fremstående menn fra bondefolkningen, og hevder det var en selvfølgelighet: «*At lagrettemennene er blitt rekruttert fra bondesamfunnets øverste lag er så selvinnslysende at jeg ikke har funnet det bryet verdt å gjennomføre noen systematisk analyse med sikte på å kartlegge deres sosiale bakgrunn.*»¹⁴¹ I stedet viser han til et eksempel der lagrettemannen Steinar Øysteinson som hadde bygslet jord av prosten ved Mariakirken i Oslo i 1420, det han omtrent ti år senere var blitt ombudsmann og tre år senere blitt hamarbispens ombudsmann. Imsen mener dette var samme Steinar som Aslak Bolt gjorde til sin og erkesetes setesvenn i 1449. Dette eksempelet er ifølge Imsen med på å vitne om at det var det samme befolkningsjiktet som dominerte bygdeoffentligheten i 1420-1450 som det var hundre år tidligere.¹⁴²

I Torfinn Tobiassens artikkel i KLNLM skriver han at lagmannen skulle utfylle 3 funksjoner innenfor bondesamfunnet. Den ene var at han skulle si loven, eller sette orskurden. Det vil si at han skulle gi utsagn over hva lovene gikk ut på i rettsakene som var under behandling. Orskurden var derimot ikke en formelt bindende for verken de dømmende eller partene involvert i saken, men heller en rettskyndig erklæring ifølge Tobiassen. I tillegg til å gjengi lovene, holdte også lagmannen rettsforedrag. Dette innebar at lagmannen leste frem bolker av lovverket foran allmuen. Tobiassen presiserer derimot at lagmannen ikke fremsier loven, men at lagmennene var rettskyndige menn. I den østlandske og nordafjelske retten hever Tobiassen at lagmannen også skulle motta bøter på bøndenes vegne.¹⁴³ Gjennom middelalderen tyder det derimot på at lagmannens rolle endret seg. Tobiassen skriver at i tidsrommet fra midten av 1100-tallet til tiårene rundt 1300 at kongedømmet i Norge blir styrket. Med dette kom en utvidelse av den offentlige myndigheten, samtidig som en utvidelse av myndigheten ble overført til bondesamfunnets organer og tingene.¹⁴⁴ Med disse endringene i det norske

¹⁴⁰ Helle, 2001:68

¹⁴¹ Imsen, 1990:147

¹⁴² Imsen, 1990:147

¹⁴³ KLNLM, Tobiassen, 1965:153

¹⁴⁴ KLNLM, Tobiassen, 1965:154

samfunnet ble også lagmannsombudet omformet. Tobiassen hevder nå at lagmannsombudet nå blir det viktigste instrumentet til å føre domsmyndigheten på det verdslige området fra bøndenes institusjoner til kongedømmet. Disse utvidelsene innebar også at lagmannvervet ble et fast ombud, og at lagmannen ble et kongelig utnevnt embete.¹⁴⁵ Ut i fra dette hevder Tobiassen at lagmannen utvikler seg til å bli en selvstendig dommer, der denne utviklingen til dommer skjedde gradvis gjennom middelalderen.¹⁴⁶

Ødegaard nevner blant annet en retterbot fra Håkon Håkonsson fra 1260 der det står at lagmannen nå kunne dømme alene på det som ble kalt lagmansstevner, der lagmennene skulle være til stede der grove saker ble behandlet på lokalting.¹⁴⁷ Et diplom som er med på å vise at Håkon Håkonssons retterbot om lagrettemennene nå også fungerte som dommere på lokaltingene, har jeg funnet i en sak der lagrettemenn dømte på våpentinget om en sak som kommer fra et takserings- provsbrev angående en kongsgård på Frastad i 1412, som etter dokumentet å tyde er i nærheten av Eidsvoll:

*Pet se ollum godhum monnum kunuckt at mit Androder
Grimsson ok Andres Þorgrimsson logretomen warom a Frastadhom
konungsgarddenom j Wardale a huitæsunno æfthan till doms krafdir
ok iiii logretomen meder okker wm abudæfal ok grasnam eftir log-
mans dome. matom meer mork j abudæfal en adræ j grasnamz wp a Þorgrim
Þorstæinsson, gæingo þer ok twau skilrik witne meder boker
æidi at Olæifuer hafde stemft fyrnemfdhom Þorgrime a wapnæþinge
nu j fastonne till logþingis till Æidzwallæ wm Botolf woku nu komande
firir logmannen ok logretone þer at gøra log ok ret w firsagdhan
konunghs gard j Frastadhom. krafde ok Ogmunder konunghs wmbotz-
mader ok Olæifuer adernemfdhan Þorgrim afterlogu meder æidi þet er
han hafde brot flut af fyrnemfdhom konunghs gard efter þy sem log-
mannen hafde dømt. wilde Þorgrimer þa æingæn æid sweræ. till sa-
nynde her wm setto mit okkor incigle firir þetta bref er gor(t) war a*

¹⁴⁵ KLNLM, Tobiassen, 1965:154

¹⁴⁶ KLNLM, Tobiassen, 1965:155

¹⁴⁷ Ødegaard, 2015:96

*Þridiæ are ok xx^{te}. rikis okkars myndulex herræ herræ Eriks meder
guds nad Noregs konungh.¹⁴⁸*

I diplomet står det da at lagrettemennene var kongsgården på Frastad vitner om at grasnamnet og aaboden ble verdsatt til 1 mark. Dette skjedde da «*eftir logmans dome*». Dokumentet viser da tydelig et eksempel der lagmannen fungerte som dommer både på lokaltting, i dette tilfellet et våpenting, og på lagtingene, i alle fall så sent som på 1400-tallet.

Imsens beskrivelse faller sammen med Tobiassenens artikkel i KLNLM. Han skriver også at Lagrettemennene hadde ansvar for å dømme, forlik, dømte i saker angående arv og eie, syns- og vurderingsforretninger, de bisto øvrigheten med utligning og innkrevingen av skatt, og at de skulle være bygdens representanter ovenfor øvrigheten. De skulle også besegle bygdens protest eller samtykke med eget segl, og de skulle rekruttere til ombud som kirkeverger og lensmenn.¹⁴⁹

Imsen skriver at nemndeordningen var utbredt over hele det norske riket, og at det regnes som et karakteristisk trekk med det norske samfunnet. Nemndemennenes oppgaver besto ifølge Imsen først og fremst i å løse lokale tvister. De fungerte også som dommere på tinget, avsa voldgiftskjennelser, gikk opp grenser i marka, løste grensetvister og meklet forlik. I tillegg til disse oppgavene i den sivile rettspleien, hadde de også oppgaver innenfor det strafferettslige området, der de for eksempel fungerte som jury i drapssaker.¹⁵⁰

Når det gjelder nemndeordningens domsutvalg, var det tolvmannsnemnd som ble mer brukt enn seksmannsnemndene ifølge Imsen. Tolvmannsnemndene veide mye tyngre enn avgjørelser gjort av seksmannsnemndene. Lagmenn, sysselmenn, biskoper og prost har stadig vist saker til endelig dom ved at det går til tolvmannsnemndene, og ifølge Imsen var tolvmannsdom og lagmannens orskurd den mest autoritative kjennelsen som var i den norske loven. Seksmannsnemndene synes å ha avgjort de mindre sakene.¹⁵¹

På tross av at tolvmannsnemnden vanligvis var ansvarlig for å felle endelig dommen, har det også forekommet at de har forsøkt å skyve ansvaret over på lagmannen ifølge Imsen.¹⁵² I DN

¹⁴⁸ DN, bind 1, nr 632

¹⁴⁹ Imsen, 1995:195-196

¹⁵⁰ Imsen 1990:156

¹⁵¹ Imsen, 1990:157

¹⁵² Imsen, 1990:157

har jeg funnet et diplom som kan være med på å vise til en slik hendelse, som kommer fra Berg i 1520. I originalteksten står det at saken ble gjort etter lagmannens innsigelse. Her ble en arvesak løst på våpentinget av en tolvmannsnemd i samråd med lagmannen:

*Alla dandemen som thetta breff see eller høra læsas helse wi
xii men som her effter nemffnes Yrian i Hoff Torgie i Moo
Sten Halwardson Olaff Raffwalson Sten Sigurdson Martin i Alte-
ness Jon i Asom Awdin i Tossass Anders i Borgilsten Pal i
Hal Erik i Berssvik Jngemundh i Kallebech ath vi varum i
dom nemffde pa vapnatingit i Bergh miullan Per Andersson i
Matenes Per Erikson ok Jon Erikson i Qwislom pa then ene
halfwo pa then andra halfwo Anderss Jonsson i Wiggie wm
ith qvernastædil liggiandis i Hogeraa som Viggie mannin kørth
haffde aff Qwislemannin ok thera foreldra sidan saman bytheth
haffde qvernastædelom ransakade vi thetta maal ok funne swa
fore retthe ath Viggie mannin skal bliffwa vith thet qvernastædil
som han haffde bytheth thil sik swa med skel ath nøgier Viggie-
mannenom ikke thet forsagda qvernastædil tha skal han
haffwa sina peninga i gen aff Qwislamannomme thetta er war
fuller domer ok aller met en obrythelika stadfesto thil mera
visso ok forwarilse hengie wi var insigle for thetta breff Yrian
Karlsson Kætil Olaffson met lagmandsens insigle som giorth er
Anno domini md xx pa sancte Bonefacii dagh .¹⁵³*

Diplomet er da med på å illustrere hvilke saker som tolvmannsnemden tok opp, der dokumentet begynner med å gjengi hvem som var involvert i dommen. Samtidig ble dommen gjort med «lagmandens insigle» og styrker Imsens poeng om at lagmannen ofte ble dratt inn i disse sakene, siden lagmannen hadde rolle som dommer på tingene. Imsen hevder og at både nemdene og lagmannen var avhengig av hverandres vilje og evne til å godta rettsavgjørelser, siden det ikke ble noen løsning uten at begge partene var enige.¹⁵⁴

Ifølge Olavsteksten var det ikke bare nemndemenne som var pliktige til å møte på tingene, det var også kongens lendmenn og årmen i gulatingsfylkene som måtte møte på tingene, så

¹⁵³ DN bind 16, nr 362

¹⁵⁴ Imsen, 1990:157

lenge de ikke var opptatt med andre oppgaver for kongen. I Magnusteksten står det derimot at noen lendmenn skulle holde seg hjemme for å passe på bøndenes hjem mot tyver og andre farer. I Olavsteksten står det også at alle prestene også møtte på tinget.¹⁵⁵

6.3 Odelsbønder og leilendinger

Ifølge Helle skiller Gulatingsloven mellom to forskjellige grupper bønder. Den ene, og den mest vanlige var bønder utgjorde de frie jordbrukerne som utgjorde det bondesamfunnet som ble representert av nemndevesenet på tinget, den andre gruppen var bøndene frie jordbrukere som ikke hadde odelsretten til den jorden drev. Leilendingene kunne eie kjøpeord, men som de ikke hadde eid lenge nok i slekten til å ha blitt odelsjord. Det øverste sjiktet i bondesamfunnet var ifølge Helle «hauledene. Dette var bønder som drev eller leide ut jord de selv hadde med odelsrett.¹⁵⁶

Det var de som eide odelsjord som fikk rett til den høyeste statusen i bondesamfunnet, som ble kalt hauledene. Odelsjord var ifølge Gulatingsloven jord som hadde gått i arv fra mann til mann gjennom seks generasjoner eller mer. I Frostatingsloven står det at det trengtes fire generasjoner før det ble regnet som odelsjord, mens landsloven bestemte at det bare skulle gå 60 år før det ble odelsjord. Det som sentrale ved odelsjorden var odelsretten, den innebar at arvingene etter lovbestemt rekkefølge hadde forkjøpsrett på odelsjord som var lagt ut for salg, og hadde forrett til å leie ut odelsjorden. Menn hadde alltid forretten til odelsjorden, og sønnen arvet alltid foran datteren som sto i neste arveklasse sammen med sønnesønner til arvelateren. Ifølge Helle ble det opprinnelig odelsjord bare arvet til kvinner når hun var søster eller datter til arvelateren, men i senere tid ble loven utvidet til å inkludere brordatter og sønndatter. Ble odelsjord arvet av to eller flere, ser det ifølge Helle ut til at arvtakerne hadde lik prioritet over hvem som kunne kreve sin part av jordpartene. Når odelsjorden skulle skiftes, skulle dette gjøres på tinget.¹⁵⁷

Når det gjelder utregningen på hvem som hadde rett til bøter for drap, Helle skriver at Gulatingsloven tar utgangspunkt i at haulden har rett til bøter på opptil tre mark i saker om personlige rettskrenkelser. Det tilsvarte verdien av omtrent fem kyr. Denne retten var lavere for medlemmene i bondesamfunnet under etter haulden. De hadde bare halv hauldsrett, som var 12 ører som tilsvarte 1,5 mark. Sønnene til en «løysning», som var en frigjort træl, fikk

¹⁵⁵ Helle, 2001:71

¹⁵⁶ Helle, 2001:117

¹⁵⁷ Helle, 2001:118

bare 1 mark, mens løysningen bare fikk seks øre. Trælene hadde derimot ingen personlig rett.¹⁵⁸

Leilendinger og folk med kjøpejord var de bøndene som bare hadde den halve haultsretten etter lovverket, og dette var bønder som leide bruksretten til jorden de drev. Leilendingen hadde rett til å bo og drive leiejorden i tolv måneder frem til flyttedagene, som var på vårparten av året, så lenge leieren svare på avtalen til rett tid. Om leilendingen ikke gjorde dette, kunne jordeieren ta beslag i avlingen. leilendingen hadde også ansvar for å holde ved like husene som var å leiejorden, og enkelte avtaler gjorde at han også var pliktige å bygge nye hus. Om leilendingen bygde huset for egen regning med virke på gården, måtte han tilby jordeieren å kjøpe huset, eller tilby det til den nye leilendingen hvis jordeieren bodde utenfor fylket.¹⁵⁹

Ifølge Helle innebar en jordleieavtale elementer som rett til å drive leiejorden for egen regning mot å betale den årlige leien, landskyld, og holde ved like husene på gården, åbud. Det var også regler angående hvor mye av utmarksressursene som leilendingen kunne tappe fra jorden. Når det gjelder den korte leieperioden på ett år diskuterer Helle noen årsaker til dette. Et av formålene med en slik grense var å gi et minstemål for tidslengden på en lovlig leieavtale, som Helle mener var til hensyn til både jordeier og jordleier. Når det gjelder leilendingen rett til å drive gårdsbruket i 12 måneder, var dette for å sikre at han fikk sikret et helt avlingssår. Samtidig sier Helle at loven regnet med at leieperioden kunne vare lenger, siden leilendingen ikke ville rukkit å bygge et hus for egen regning, eller å bryte opp ny åker i utmarken. For jordeieren sin del var fordelene med slike korte avtaler at han kunne kvitte seg med leilendinger om han ikke var fornøyd med leieforholdet.¹⁶⁰

Når leilendingen skulle flytte fra gården, skriver Helle at han kunne han bare ha med seg en viss mengde vårfor til dyrene sine, som var ett lass høy og to lass halm for hvert mannsverk jord han hadde bygslet, men fikk med seg all emneveden han hadde liggende på gården. Når det gjelder husene som hørte til leiejorden, kunne leilendingen ta med seg dører og løse tiler, veddunger, stakkdekke og bruer som han hadde laget. Det som derimot var naglet fast i huset fikk man bot for å fjerne. Helle mener at reglene for flytting fra gården gikk i favør til både jordeier og leietaker, men at det nok ikke var i jordeierens interesse å skifte leilendinger

¹⁵⁸ Helle, 2001:117

¹⁵⁹ Helle, 2001, 121-122

¹⁶⁰ Helle, 2001:120-121

hyppig, med tanke på å holde hus og jorden i god stand. Helle mener derimot at det nok ikke var vanlig å flytte hvert år, og mener at de fleste var fastboere i bondesamfunnet.¹⁶¹

6.4 Konklusjon

Nå har jeg gjort rede for hvilke aktører man regner med å finne på den norske middelalderens forskjellige tinglag. I de diplomene jeg har funnet angående våpenting, dukker tidvis alle disse aktørene opp i disse kildene. I påfølgende tabell skal jeg illustrere hvor ofte hver av disse aktørene blir nevnt på diplomene som gir informasjon om våpenting, der dette blir tatt fra et utvalg av 22 diplomer. En utfordring med dette er at som oftest blir noen av aktørene nevnt med navn uten tittel, men i de fleste tilfeller er nok disse bønder som har sin sak på våpentinget.

Bønder	22
Lagrettemen	11
Lensmann	1
Ombudsmenn	4

At bøndene dukker opp i alle diplomene angående våpenting vil da være naturlig siden våpentingets primære funksjon var å kontrollere av bøndene eide de våpnene de var pliktige å eie etter lovverket. Samtidig bestemte lovene at bøndene måtte møte på disse tingene. Dermed kan man konkludere ut i fra de diplomene som er undersøkt her at lovverkets bestemmelser om at bøndene måtte møte på våpenting ble fulgt.

Etter hva vi vet om disse forskjellige aktørene er ikke dette resultatet overraskende. Lagmannen skulle da som vi har sett være bøndenes rettskyndige tillitsmann som oftest hadde tilknytning til lokaltingene. Der skulle han ha ansvar for å gjengi hva loven sier, gjengi rettsforedrag fra disse lovene og motta bøter på bøndenes vegne. De var og et verktøy for øvrigheten når det gjaldt skatteinnkreving, representere bygdene ovenfor øvrigheten og tegne bygdens protest til øvrigheten. Samtidig som at lagrettemennene dukker opp i halvparten av de utvalgte diplomene, er dette bare diplomer der de spesifikt ble nevnt. I de fleste diplomene som angår våpentinget ville nok trolig lagrettemenn være tilstede uten at dette ble nevnt i

¹⁶¹ Helle, 2001:122

diplomet siden de ifølge lovverket skulle være lagrettemenn på tingene. Samtidig var som vi har sett tidligere i denne oppgaven, våpenteingene lokale bygdeting, og siden lagrettemannen skulle være bygdens og bøndenes representant, ville det være naturlig at disse var på våpenteingene.

At ombudsmenn bare blir nevnt i fire av de 22 diplomene er derimot mer uventet. Ifølge landsloven var det kongen ombudsmenn som skulle utføre kontrolleringen av våpnene, der loven spesifikt nevner sysselmannen:

Nu skal sysselmanden lyse for folket paa dette ting, hvorledes folket skal gaa frem efter loven. Men da er der gaat frem efter loven naar der gaar tre mænd i geled og ikke flere og de gaar langsomt, saa at sysselmandel kan vel bese deres vaaben.¹⁶²

Med tanke på dette utdraget fra landslovens paragraf om våpenteing vil man da forvente å finne sysselmenn/ombudsmenn i langt flere av diplomene som er gjort her. Derimot er de fleste av diplomene som er funnet her provsbrev, arvebrev og kunngjøringer om salg av jord, og nevner ikke noe om selve kontrolleringen av våpen. Dermed kan man forvente at ombudsmennene var tilstede, men ikke ble nevnt i diplomene.

At lensmannen bare ble nevnt i ett diplom er også merkverdig. Lensmannen skulle som vi har sett være en del av det lokale ombudsapparatet, der hans viktigste oppgaver besto av provsopptak, levere drapsprov til kongen og kreve inn drapsbøter på kongedømmets vegne. Derimot er det ene dokumentet der lensmannen er nevnt et provsbrev fra en sak som ble tatt opp på våpenteinget. Her kan man se diplommet fra DN:

*Pet se ollum godom monnum kunnikt at ek Hakon Ketillsson
lensmader Halwordz Alfs syni j sydre lutanom j Gudbranzdolum war
ek j Kirkiu Liidh j Gausdale sokn om dagen nest eptir sancte Nic-
lis dag a iiii are ok xxta rikis vars vyrdelix herra herra Erix med gudz
naad Norix konongr ok logdo þeir med mik Gudbrander Sigmunders-
son ok Andres Gunnarsson til wapnestemponna til Waller nu nest
komande om dyr þet er fyrnempder Gudbrander kiendest at han hafde
tekit or grof þeire er adernempder Gudbrander kiendest at Andres groof.
jtem tok ek fyrnempder Hakon ii manne vitne er swa eita ok sworo a*

¹⁶² Taranger, 1915:35-36

book Reider Finbogasson ok L/oe/dfwer Joonsson med fullum eidstaf at þeir varo þer hia sago ok h/oe/yrdo a at opnempder Gudbrander lagde vnder en endeligen doom til fyrnempde stempno at [h/oe/yra vitni] om dyr þet som tekit war oor grof Adresse. jtem tok þer þa Halworder Alfsson a sama stemponne ii manne vitne er swa eita Olafuer Hognesson ok Gudbrander Ketilson sworo med fullum eidstaf at dyre garden j Espedalenom som Einer Anfinsson hafde leikt okker til at grafva ok þa var oor rotit bade oor garde ok grofwm ok grafwen atter falne med iord. saker sanz vitnesburder setto þesser goder men siin insigle med mino Biorn Þorderson Peter Þordersson Ellinger Arnesson Gunner Sigurdesson jtem j sama stemnone war ok lyst eptir odro dyrene som Þorgeir Kiatilbiornsson ok Eiriker Arnesson miste oor sinom grofwm oor Espedalenom ok lyst war opto fyrre firir sanninde skuld settom meer wor insigle firir þetta bref a degi ok are som fyr segir.¹⁶³

Diplomet sammenfaller med at lensmannen som oftest hadde ansvar for utskrivning av provsbrev. Men likevel kan man forvente at lensmannen dukker hyppigere opp i disse diplomene som gjelder våpenting siden han skulle være en del av det lokale ombudsmannapparatet. En mulighet er at siden lensmannen regnes som en del av ombudsvesenet at når disse ble nevnt i dokumentene så kunne disse ha vært lensmenn.

Alt i alt tyder diplomene angående våpenting at aktørene som møtte her var de man skulle forvente å finne. Våpentinget skulle da fungere som et kontrollorgan for at våpenholdet til bøndene stemte overens med det lovene krevde av dem, og i den sammenheng viser diplomene at bøndene var hovedaktørene på våpentinget. Deretter er lagrettemenn godt representert i diplommaterialet, noe man også kan forvente siden disse skulle være bøndenes representant ovenfor øvrigheten. Derimot var ombudsapparatet ikke like godt representert som man kan ha forventet, siden disse var aktørene som skulle stå for selve kontrolleringen av våpen. Årsaken kan derimot ha vært at sakens natur i mange av diplomene ikke hadde noe relevans ovenfor ombudsmennene.

¹⁶³ DN bind 3, nr 610

7.0 Våpentinget i lovene og praksis

I denne delen av oppgaven skal jeg se nærmere på hvordan noen utvalgte dokumenter fra RN og DN angående våpenting sammenfaller med de bestemmelsene vi finner i Gulatingsloven, Frostatingsloven og Landsloven. Da vil jeg fortrinnsvis vise til hva lovene spesifikt sier om reglene for hold av våpen, og bestemmelsene rundt kontrolleringen av at bøndene eide de våpnene de skulle, deretter koble de opp mot dokumentene som spesifikt omhandler lovgivningen rundt våpenplikten og våpentinget i håp om å få en forståelse hvordan disse fungerte i praksis.

7.1 Frostatingsloven og dokumentene

Frostatingslovens leidangsbolk har to paragrafer som har bestemmelser om våpenhold, §13 og §15, som her er hentet fra Hagland og Sandnes' oversettelse:

§13. Det skal liggja ein boge ved kvar rorstofte. Den skal dei to rorsfelgane som fer ut, få til vegar og streng til, elles bøte dein ein øyre og lyt ikkje di mindre få i boge. Og to tylfter skjefte piler eller broddar skal liggja føre. Det skal bøndene få til vegar. Det er ein halv øyre for kvar pil som vantar, og seks øyrar for to tylfter med piler. Og kvar ein leidangspликтig lauskar skal eiga skjold, spyd og sverd eller øks. Godtakande er dei øksar og dei spyd som er skjefte. Om nokon vanter eitt av desse tre våpna, då skal det bótatst tre øyrer i bot, og om han vantar alle, då er det ni øyrar om å gjera, og han lyr fara rettslaus til dess han får seg våpen.¹⁶⁴

§15. Fullgodt skal kvart treskjold vera om det ligg tre sprenger av jarn tvers over, og som har handtak på innsida.¹⁶⁵

Som vi har vært inne på tidligere i oppgaven, så sier ikke bestemmelsene om våpenplikten i Frostatingslovens leidangsbolk noe spesifikt om hvordan våpenholdet til bøndene skulle kontrolleres. Det eneste tilfellet der våpentinget blir nevnt i Frostatingsloven var §3 i rettagangsbolken, og den paragrafen sier bare at om pilbudstinget og våpentinget gikk for seg på samme dag, skulle de ta med våpnene sine på pilbudstinget å vise de der.¹⁶⁶ I min undersøkelse av dokumentene i RN og DN har jeg heller ikke funnet tilfeller der et våpenting

¹⁶⁴ Hagland og Sandnes, 1994:126

¹⁶⁵ Hagland og Sandnes, 1994:126

¹⁶⁶ Hagland og Sandnes, 1996:150

ble holdt i Frostatingsområdet, som i dag er trøndelagsområdene. Det kan dokumenteres noen tilfeller der våpenteing ble holdt i den nordlige delen av landet, f.eks. Moen i Troms, og i den sammenheng kan man argumentere for at det ikke var noen tradisjon med våpenteing i Frostatingsområdet, og at kontrolleringen av våpnene ble gjort ved andre anledninger. §3 i Rettergangsbolken nevner for eksempel at de skulle ta med våpnene sine dit og vise dem der som de gjør på fylkestinget.¹⁶⁷ Likevel beskrives det at det tydeligvis var tre forskjellige ting der våpensyn kunne bli utført. Siden våpenteing eksplisitt blir nevnt i lovverket måtte det ha vært arrangert i en eller annen form, likevel gir loven ingen opplysninger om hvor og når disse våpenteingene skulle være. Det andre tinget i Frostatinget som tilsynelatende våpen kunne fremvises der var pilbudstinget. Som jeg tolker det ut i fra lovverket var pilbudsting noe som ble tilkalt etter behov av kongens ombudsmenn, som for eksempel ved drap eller andre grove lovbrudd og ser ikke ut til å ha vært et ting som var fastsatt til en bestemt periode av året.¹⁶⁸ Det tredje tinget der våpensyn kunne utføres ser da ut til å ha vært fylkestinget, men heller ikke her finner jeg noe i lovverket bortsett fra §3 i rettergangsbolken som nevner dette. Heller ingen informasjon om hvordan våpensynet skulle foregå, eller når det skulle være finnes i Frostatingloven. Med tanke på dette er det vanskelig å gi noen endelig konklusjon om hvordan våpensyn fungerte i praksis i Frostatinget før Landsloven overtok. Et annet moment i den sammenheng som er interessant å merke seg, er at Frostatingsloven ble erstattet av Magnus Lagabøtes landslov i 1274, og heller ikke etter dette tidspunktet finner jeg noe bevis for at et våpenteing ble holdt i Frostatingsområdet. Likevel er det bare diplomer fra høy- og senmiddelalderen som gir noen konkret informasjon om våpenteing, så de kildene jeg har funnet stammer bare fra tiden der Frostatingsloven var erstattet av landsloven.

7.2 Gulatingsloven og dokumentene

Gulatingsloven var som vi har sett lovverket som gjaldt for Vest -og Sør Norge, og inneholder i motsetning til Frostatingsloven bare en paragraf angående våpenplikten. Her gjengitt etter Robberstads oversettelse:

Kap. 15. UM VÅPENTING

Alltid når det skal vera våpenteing, skal årman eller lendmann segja til um hausten og galda tinget um våren. Alle frie og fullmyndige menn skal søkja det tinget, elles skal

¹⁶⁷ Hagland og Sandnes, 1995:150

¹⁶⁸ Hagland og Sandnes:1996:51,53,65,69

dei bōta 3 øyrar i vite kvar av dei. No skal menn syna våpni sine, som mælt er i lovene. Ein mann skal ha breidøks eller sverd, og spjot og skjold som det i verte fall skal liggja tri jarnspenger tvert yver, med handtak som er fastklinka med jarnsaum. No er det 3 øyrar i bot for kvart folkevåpen. Bøndene skal yta to tylfter piler og ein boge til kvar tofte; og bōta ein øyre for kvar odd som vantar, men 3 øyrar for bogen.¹⁶⁹

Her ser vi at sammenlignet med Frostatingsloven er bestemmelsene om skjold i samme paragraf som resten av bestemmelsene om våpen, samtidig som Gulatingslovene eksplisitt sier at bøndene måtte møte på våpentinget. I dokumentene jeg har undersøkt i RN og DN har jeg også funnet mange tilfeller der våpenting har blitt holdt i Gulatingets områder, f. eks et fra Vågøy den 15. Februar år 1429:

Ollom monnom them som thetta bref sia æller høyre sender Clemetter Anbiornason Olafuer Eirixson Q. g. ok sinæ kun- nikt gerande mer varom a waknæ thinghi j Vagh eyne thyst- dagin nest efter osko odens dagh a xl are rikis vars wirdilix herra herra Erixx med gud(s) nad Norikx konungs Sagom ok hørdom a at ther kom Einar Thoresson ok Gunildæ Gunnarss dotter ok kendus bede thit lakt hafuæ at leida sit skel ok prof vm thriggia auræ boll j Lea vikine leidhe ther tha Einar Thores- son eit skilrik vitne er sva eiter Sigurder Ogmundsson ok sva svor a bok med fullom eidstafue at Margarethæ Sigurda doter lyste firir mik ok Margrette kono minne sinno heil at samfuiti sino siuk at likamæ sino at hon hafde vnt (ok) gefuit Olafue Arna sini iii aura boll j Leavike a then hat at Olafuæ skal latha gera oll huss leigo før ok eigæ fyrnemth thriggia aura boll frialst firir huorium manne som eitir Lodw akar lyste ok hermde ok jn-ciglade Jon Ogmundson at sva var sat ok reth som Sigurder fyrnemder suor ok leste thetta bref Jon med sino jnsigli vider thetta bref, Ok til sanynda her vm settum mer vor jnsigli firir thetta bref er giort var a degi ok are som fyr sigir.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Robberstad, 1981:278

¹⁷⁰ Diplomatarium norvegicum XXI, nr 69

Her er da et av flere eksempel som viser at i Gulatingsområdene var det vanlig å holde våpenteing, og det tyder at lovverket ble fulgt. Likevel er dokumentet fra Senmiddelalderen og omtrent 200 år etter at Gulatingsloven ble erstattet av landsloven.

Noe som er viktig å merke seg er at til tross for Frostatingsloven og Gulatingslovens bestemmelser angående våpenplikt og våpenteing, har jeg ikke funnet noen dokumenter angående våpenteing tidligere enn 1297. Magnus Lagabøtes landslov erstattet Frostatingsloven og Gulatingsloven i 1274. Problemet da er at jeg ikke har funnet noe bevis for at våpenteing ble holdt i tiden før Landsloven erstattet de gamle lovene. Fremdeles er det vanskelig å tro at Gulatinget ikke holdt våpenteing i tiden før Landsloven, siden den spesifikt sier i lovteksten at bøndene er pliktige å møte på våpenteing.

7.3 Landsloven og dokumentene

Magnus Lagabøtes landslov erstattet da de gamle landskapslovene i 1274, der den nye loven gjaldt for hele landet. Den nye loven ble dermed en sammenslåing av de regionale lovene for Frostating, Gulating, Eidsivating og Borgarting. Landsloven har i likhet med Frostatingsloven og Gulatingsloven en egen bolk for leidangen. Fortrinnsvis skal jeg gå igjennom disse paragrafene, og se på hvilke forskjeller de nye lovene hadde i forhold til de vi finner i Frostatingsloven og Gulatingsloven angående våpenteing og våpenplikten. I paragrafene er det særlig bestemmelsene angående våpenplikt og våpenhold som jeg er ute etter i denne oppgaven. Paragrafene som omhandler våpenplikten er følgende, hentet fra Absalon Tarangers oversettelse av Landsloven:

Kapittel 10. om vaabenbunad: Bue skal ligge ved hver tofte. Den skal 2 mandskaper (sessar), som deltar i fæerden, skaffe med buestreg eller bôte (gjalde) til kongen en halv øre sølv, og skaffe buen senere; og 2 tylvter skjæftede piler eller brodder (piler med firesidet spids) skal bønderne skaffe; men for hver tylvt piler, som mangler, skal der bøtes halvanden øre til kongen.¹⁷¹ (Resten av paragrafen inneholder diverse bestemmelser om bemanning av skip)

Her ser vi at denne paragrafen er lik de bestemmelsene vi finne i Frostatingsloven og Gulatingsloven, der alle lovene sier at bøndene skal skaffe en bue med tolv piler til hver

¹⁷¹ Taranger, 1915:35-36

rorstofte i skipene. Likevel der disse bestemmelsene mer detaljert med tanke på hvordan pilene skulle lages, i dette tilfellet med firesidet spiss.

Kapittel 11. om vaabenbunad.

- 1. Den mand som eier 6 veiede mark foruten sine klær, han skal eie rødt skjold med jernbeslaat rand paa begge sider (tvibyrding) og spyd og sverd eller halvtynnet øks. Men den mand som eier 12 veiede mark foruten sine klær, han skal eie skjold og stålhue tilikemed de foran nævnte vaaben. 2. Og hver skjoldmaker skal paa de skjold som han gjør, ha et merke som er vedtat paa bymøtet, for at man kan vite, hvem der har gjort det, om der findes fusk i det; men om nogen ikke har, da er skjoldene optøk til kongens haand. 3. Men den mand som eier 18 veiede mark foruten sine klær, han skal eie skjold og staahue og panser eller brynje og alle folkevaaben. Men om nogen mangler disse vaaben, da skal han bøte en øre sølv til kongen for hvert som mangler. 4. Men hver ungar og de mænd som eier mindre gods end nu er sagt, hver av disse skal eie skjold og spyd og sverd eller øks. Men bredøkser er gilde og halvtynde økser som er godt skjæftet og spyd, som er paalidelig skjæftet og forsynt med to spydnagler, eller ialfald en som gaar tvers igjennem og er klinket i begge ender. Gild skal for disse mænds træskjold være, naar tre jernspænger ligger tversover det og der er tre haandtak på innsiden, som er vel naglet. 5. Men naar en arbeidskar tar sin første tjeneste for fuld løn, da skal han første sommer kjøpe sig øks, den anden skjold og den tredje spyd. Men om han mangler noget av disse tre vaaben, da skal han bøte med en øre sølv til kongen for hvert han mangler. Men om han mangler alle, da skal han bøte en øre til kongen og være halvretsmand indtil han faar sig vaaben.¹⁷²*

Her ser vi at Landsloven er langt mer detaljert i sine bestemmelser for hvilke våpen bøndene var pliktige å eie, med flere klasser basert på inntekt der kvaliteten på våpnene varierte basert på disse klassene. Samtidig er det nytt at loven gir bestemmelser på hvordan våpnene skal produseres, der f.eks. skjoldene måtte merkes etter bestemmelser vedtatt på bymøtene.

Kapittel 12. Om naar vaabenting skal holdes.

¹⁷² Taranger, 1915:36-37

1. Nu er der et ting som heter [vaarting og] vaabenting; det skal holdes over hele Norge; det skal ikke ha større omraade (tinglag) enn skibredetinget; det skal begynde ved kyndelsmesse (2. februar) og alle ting skal være færdige til midfaste (torsdag før 4. søndag i faste). Der skal [udsendes] budstikke foran dette ting; det skal søke hver bonde, som bygger og bor og bondenavn bær og ha der sine fulde vaaben. Men om nogen sitter hjemme under dette ting, da er han saket 2 ører sølv til kongen og 1 øre sølv for hverd vaaben han der skulde havt. 2. Nu er nogen syk eller saar, da skal hans leiekar bære hans vaaben til tings eller bøte sekt for vaabenfald, 1 øre sølv for hvert som mangler. Men hvis einvirkesmand er syk eller saar, da skal han tilkalde sine granner og syne dem sine vaaben paa den dag tinget er; da er han sakløs, om alle vaaben er tilstede; men om ikke alle er tilstede, saket 1 øre sølv til kongen for hvert som mangler. 3. Nu sælger nogen sine vaaben, saa han ikke eier folkevaaben efter det som nu er skilt, da er han saket 1 øre til kongen for hvert som mangler, hvilket det end der. 4. Nu skal sysselmanden lyse for folket paa dette ting, hvorledes folket skal gaa frem efter loven. Men da er der gaat frem efter loven når naar der gaar tre mænd i geled og ikke flere og de gaar langsomt, saa at sysselmandel kan vel bese deres vaaben. Men haandgangne mænd og veitslemænd er skyldig at bese vaaben med sysselmanden. Men om de marsjerer i (?) tettere geled end nu er sagt og sysselmanden av den grund ikke faar set paa folkets vaaben, da bøte (gjalde) enhver, som det gjør, 1 mark sølv til kongen for sin ulydighet; men hver som ikke har de lovbestemte vaaben, er saket 1 øre sølv til kongen. Men om nogen laaner vaaben til vaabentinget og det blir vidnefast, da eier kongen vaabnene, men laantagerern bøte vaabenbot for.¹⁷³

Lovtekstene i Frostatingsloven og Gulatingsloven sier bare at bøndene skal møte på våpenting, uten å gi noen konkrete beskrivelser på hva disse tingene innebar. Landsloven er langt mer detaljert i sine bestemmelser, og har i motsetning til de andre lovtekstene en egen paragraf for våpentinget. Her får vi en beskrivelse av hvordan disse tingene skulle fungere i praksis, hvem som skulle møte på tinget, når tinget skulle være og en nøye beskrivelse av hvordan våpensynet skulle foregå.

¹⁷³ Taranger, 1915:37-38

Nå har vi da sett på alle paragrafene som omhandler våpenplikt og våpenplikt i landsloven, og videre skal jeg nå se på hvordan dokumentene i RN og DN sammenfaller med den informasjon vi har fra lovtekstene.

Det tidligste dokumentet jeg fant angående våpentinget er en rekke retterbøter fra 1297 skrevet av hertug Håkon Magnusson. Dokumentet inneholder retterbøter som omhandler alt fra skyssplikt til bestemmelser om plikt til å eie våpen og møte på våpenting som gjaldt for folket på Hadeland. Retterbøter var særlover i den gamle norske retten som ble gitt av kongen. Disse innebar som oftest endringer eller presiseringer og endringer av gjeldene retten. Dermed kan det være av interesse å undersøke hvilke endringer Håkon Magnusson gjorde på ordningen rundt våpenplikten og våpentinget. Dokumentet er trykt i Norges gamle Lover og har følgende å si om våpen og våpenting:

Eigi skulu leigumen puingadir vapn at eiga hedan af fyr en peir eiga til 3 marka umfraum klede finn. En peir fem mykit eigu skulu lidugr vera af vapnatings ferdum. Ef peir hara vilni til at peir fendu vapn fin pingsins. Of peiru logleg.¹⁷⁴

Her ser vi at i likhet med bestemmelsene i Landsloven, at alle som eier 3 merker sølv eller mer, skulle eie våpen og møte på våpentinget. Dette var da en retterbot som gjaldt for folket på Hadeland, og man kan stille spørsmål angående hvorfor det kom en rettarbot om våpenplikten og tinget her. En mulighet kan ha vært at ordningen ikke hadde vært etterfulgt slik den skulle, og dermed at Håkon Magnusson måtte innføre en innstramming på ordningen. Et moment som tyder på dette er bakgrunnen for retterboten, der vi kan hente et lite utdrag fra sammendraget i RN:

Rettarbøter frå Håkon [Magnusson, Norges hertug, for alt folket på Hadeland]: Da hadelendingane har bede om nåde og miskunn for brotsverk og ulydnad mot hertugen, har han tilgitt alle unntatt formennene og opphavsmennene for ulydnaden. Vilkåret er at kvar fullbonde og einvirke for framtida betaler hertugen ei nærare fastsett bot kvart år. Dei får vidare ein serie rettarbøter, sjølv om dei ikkje er så verdige til det som raumane, som jamt har synt hertugen lydnad og godvilje.¹⁷⁵

¹⁷⁴ NGL III:28

¹⁷⁵ Regesta Norvegica, bd II nr 882.

Man kan i den sammenheng konkludere med at retterboten ikke kom med noen store endringer av bestemmelsene vi finner i Landsloven, men heller som en reaksjon på at bøndene i Hadelands-områdene ikke fulgte Landslovens bestemmelser.

Et annet dokument som gjelder lovgivningen rundt våpenplikten og våpenteinget er et dokument fra 1308 som omhandler en del bestemmelser angående hirdvesenet. Dokumentet nevner derimot ikke noe om våpenteing, men tar opp våpenviten, som var boten for å mangle våpen. Et utdrag av dokumentet kan klargjøre dette litt nærmere:

Det skal også alle menn vite, at vi på ingen måte vil at våpenvite og den sekt som går til bøting av våpen, skal oppgis på grunn av noen lettsindighet av sysselmennene eller lensmennene. Men våpentoller vil vi at to pålitelige bønder som blir oppnevnt, skal samle jevnlig sammen i fem vintre fra den kommende, og kjøpe våpen for dem og oppbevare til det blir behov [for dem]. Men etter fem vintre skal tollene falle under syslen. Men [avgifter] til veibøting skal de alltid ta inn.¹⁷⁶

Det nye med dette dokumentet er at inntektene fra våpenviten skulle brukes til å kjøpe våpen og lagre dem på forskjellige plasser rundt om i landet. Erslund skriver i sin bok om Håkon 5s skipan, og mener at det tyder på at dette var våpendepot som skulle supplere bøndenes egne våpen. Erslund mener også at denne innskjøpelsen av våpenplikten tyder på at det var et forfall i denne delen av militærmakten.¹⁷⁷

Et annet dokument som er med på å belyse våpenteinget er en retterbot fra kong Håkon Magnusson fra 1358 for Østerdalen. Retterboten tar for seg en rekke bestemmelser, som stemmer overens med de andre vi finner i Norge for øvrig. Når det gjelder våpenteinget, står det følgende i retterboten:

Eigi skulu ok leighu men þuingaðer vera till heðan af vopn at eigha fyr en þeir eighu till þriggia marka vm fram kleði siin. En þeir sem sua mykit eighu skulu lidughir vera af vapna þinghs ferdum ef þeir hafua vitni till at þeir sendu vopn siin till þingsens ok at þau ero loglegh.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Oversettelsen er Bagge, Helle, Smesdal, 1973:256

¹⁷⁷ Erslund, 2000:102

¹⁷⁸ DN VI, nr 238

Her ser vi at bestemmelsene vi finner i retterboten stemmer overens med bestemmelsene vi finner i Landsloven. Retterboten bestemmer altså at bøndene må dra på våpenteing for å vitne at de eier de våpnene som de etter lovverket var pliktige å eie.

Da har jeg undersøkt dokumenter jeg har kommet over som beskriver våpenteing overens med bestemmelsene vi finner i lovverket. I de tilfellene jeg har kommet over, har de bestemmelsene som har blitt beskrevet i retterbøtene sammenfalt med de som står i Landsloven. Det som er bemerkelsesverdig er at ingen av dokumentene jeg har funnet beskriver hvordan våpenteing ble utført i detalj, noe vi bare finner i Magnus lagabøtes Landslov. Dette gir derimot ikke noe helhetlig grunnlag for å konkludere med at våpenteingene ble utført slik de beskrives i landsloven, men at forfatterne av dokumentene ikke så det nødvendig å skrive dette ned. En annen mulighet var at det ikke var våpenteings praksis som måtte innskjerpes, men bøndenes tolkning av hvem som hadde våpenplikt

8.0 Konklusjon

I denne oppgaven har jeg undersøkt alle de ulike momentene rundt lovverket angående våpenteinget og våpenteingets praksis. Innledningsvis så jeg på den generelle tingordningen i Norges middelalder og hvor våpenteinget plasseres innenfor dette tinglaget. Deretter så jeg hva lovverket skrev om tidspunktene for når våpenteingene skulle holdes, og så på hvordan dette ble gjort i praksis. Etter dette undersøkte jeg hvor våpenteingene ble holdt, og hvilke faktorer som påvirket dette. Når det gjelder hvordan våpenteingene foregikk undersøkte jeg hva lovverket bestemte om hvordan våpenteingene skulle løses og hvordan dette ble løst i praksis. Deretter så jeg på hvilke aktører man kunne forvente å møte på våpenteinget, hva deres roller var og om disse også dukket opp i kildene om våpenteinget. Avslutningsvis seg jeg på det generelle lovverket om våpenteinget og om dette ble gjort i praksis. I dette kapittelet skal gi en avsluttende konklusjon på hver av disse momentene som ble sett på i denne oppgaven, og en endelig konklusjon på om Gulatingsloven, Frostatingsloven og Landslovens bestemmelser om våpenplikt var en realitet eller bare bestemmelser på pergament.

8.1 På hvilket nivå i tinglagene ble våpenteinget holdt?

Våpenteinget ble som vi har sett holdt på det laveste tingnivået, der områdene ofte ikke var større enn et skipreide. Skipreidene var områdene som skulle utruste og bemanne skip, samtidig som det fungerte som lokale kretser for leidangen med lokal rettshåndheving og administrasjon. Skipreidene fungerte også som bygdeting, og som vi har sett i oppgaven ble ofte våpenteing og skipreideting betegnet som det samme.

Et skipreide var som vi har sett et område som hadde ansvar for å utruste et skip, men i tillegg til dette var skipreidene lokale kretser for leidangsutbudet, lokal rettshåndheving og administrasjon. Med tanke på at våpenteingene ofte blir sett på det samme som et skipreideting, kan man konkludere med at våpenteingene ble holdt på det laveste tingnivået som var i Norges middelalder, der det ofte også fungerte som et bygdeting.

8.2 Når ble våpenteingene holdt?

Alle diplomene angående våpenteing jeg har funnet var i perioden da Landsloven var det gjeldende lovverket i Norge. I landsloven står det som vi har sett at våpenteinget skulle begynne ved kyndelsesmesse, som var den 2. Februar, og skulle være ferdig innen midfasten som var den fjerde søndagen i fasten. Likevel fant jeg i min undersøkelse av diplomene at tidspunktet for

når våpethinget ble holdt var varierende. Av 22 diplomer var det bare 9 av de som der våpethinget ble holdt på tidspunktet lovverket bestemte. Majoriteten av diplomene viser likevel at våpethinget ble holdt på rett tidspunkt, men de varierende tidspunktene kan vise til at våpethinget ble holdt når det var ekstraordinære behov, f.eks ved at en fiendehær sto ovenfor landet. I konklusjon kan man da si at våpethinget ble for det meste holdt i tidspunktet lovverket bestemte, men var i tillegg en fleksibel del av tingordningen i Norge gjennom middelalderen.

8.3 Hvor ble våpethingene holdt?

Tingenes lokalisering var som vi har sett ofte avhengig av gode jordbruksområder, en samlet elite som etablerte tinget, ikke i nærheten av grensene til andre administrative områder og at det var gode topografiske forhold. Samtidig så vi hadd tingordningen i Norge ofte manglet fasthet, som var en årsak til at tingene ikke alltid ble holdt på samme sted. Tingkretsene var basert på skipreidene, som hadde en tett sammenheng med våpethinget. I lovverket står det at våpethinget ikke skulle omfavne et større område enn et skipreide. Dermed ble våpethingene trolig oftest holdt innenfor et skipreide, siden landets forsvar var basert på forsvar av kysten. Samtidig så vi også tilfeller der våpethinget ble holdt innenlands, så våpething ser og ut til å ha blitt holdt på steder som ikke hadde direkte tilgang til kysten og skipreidene, og var ikke utelukkende avhengig av skipreidingene

8.4 Hvordan foregikk våpethingene?

Når man ser på hva de forskjellige landskapslovene sier om hvordan våpethinget skulle foregå var det store variasjoner. Som vi har sett for Frostatingslovens del blir bare våpethinget så vidt nevnt i §3 i rettergangsbolken uten noen informasjon om hvordan det skulle foregå. I Gulatingsloven sto det bare informasjon om tidspunktet for våpethinget og hvem som var pliktige å møte der, men ingen ytterlig informasjon om hvordan disse skulle utføres i praksis. Landsloven var derimot langt mer beskrivende om ordningen rundt våpethinget, der det sto at bøndene skulle gå tre mann i bredden med alle våpnene sakte forbi sysselmanen slik at han kunne inspisere disse. Problemet er at jeg ikke har funnet et eneste tilfelle i diplommaterialet som skriver at dette ble gjort i praksis, so noe man kan ikke med sikkerhet vite at dette ble gjort i praksis. Men i min mening er det et diplom som er særdeles viktig i denne sammenheng, og det var saken der bøndene ble krevd våpenvite uten sjansen til å vise frem våpnene sine. Dette er fordi det var en tydelig reaksjon på at bøndene ikke fikk mulighet til å møte på et våpething, noe som tyder på at dette var en praksis de var vant til.

Likevel så vi at våpenteinget utfylte flere funksjoner enn bare kontrollering av våpen, der mesteparten av diplomene gjaldt saker som jordsalg, arv, rettsaker mellom privatpersoner og andre rettsavgjørelser. Dermed mener jeg at det er et godt grunnlag for å hevde at våpenteinget var en arena der saker som var i interessen i bygdesamfunnet kunne blitt tatt opp og løst på våpenteinget. For det om bare et fåtall av diplomene omhandlet våpensyn, og at det bare var retterbøter som innskjerpet våpenpliktene som nevnte våpenteing, vil jeg likevel tro at hovedfunksjonen til våpenteinget var å kontrollere at de leidangpliktige hadde de folkevåpnene de skulle ha etter bestemmelsene i lovverket. Dette er fordi at alle landskapslovene hadde egne leidangsbolker med ekstensive bestemmelser over bøndenes plikter til leidangen. At disse pliktene var oppfylt måtte ha blitt kontrollert i en eller annen form. Som vi har sett fungerte også våpenteinget som et lokalting, dermed vil jeg tro at de sakene fra diplomatariet som ble løst på våpenteinget, ble gjort det samtidig som våpenkontrollering foregikk.

8.5 Hvem møtte på våpenteing?

Så å si alle diplomene angående våpenteinger så er bønder til stede. Dette er naturlig siden våpenteings hovedfunksjon kontrollere våpenholdet til bøndene. Ut ifra diplomatariet kan man i den sammenheng konkludere med at bøndene møtte på våpenteing etter lovverkets bestemmelser. I halvparten av dokumentene blir lagmannen og lagrettemenn nevnt, dette er og forventet med tanke på at lagmannen var bøndenes rettskyndige tillitsmann og hadde ofte tilknytning til lokaltingene. Her hadde han også ansvar for å gjengi lovene og rettsforedrag fra disse lovene. Lagrettemenn skulle være bygdens og bøndenes representant på tinget, og ville i den sammenheng naturligvis møte på våpenteinget.

Ombudsmannen var derimot ikke like ofte å finne i diplomatariet, noe som er overaskende siden det var selve sysselmannen, som var en del av ombudsvesent, som skulle utføre kontrollering av våpenholdet på våpenteinget. Ombudsmannen dukket bare opp i 4 av 22 diplomer, og som våpenkontrollør ville man forventet å finne han i en større andel diplomer. Lensmannen dukker bare opp i ett dokument, som også er overraskende siden han var en del av det lokale ombudsapparatet der han hadde ansvar for provsopptak, levere drapsprov til kongen og kreve inn drapsbøter på kongedømmets vegne. Likevel var ingen diplomene jeg har funnet drapssaker, så det er dermed en naturlig forklaring på hans fravær i majoriteten av diplomene.

8.6 Lovverket og våpenteinget i praksis

Målet for dette prosjektet var da å se på om Gulatingsloven, Frostatingsloven og Landslovens bestemmelser om våpenplikt var en realitet eller bare bestemmelser på pergament. Etter en

undersøkelse av diplomene vil det ikke være utenkelig med å konkludere med at våpentingene ikke ble utført med praksisen som lovverket bestemte, siden ingen av diplomene beskriver selve kontrolleringen av våpnene. Likevel synes jeg å komme med en slik konklusjon på dette svært vanskelig. Når det gjelder tidspunkt for våpentinget tyder det på at det mesteparten av tiden ble holdt etter lovverket, men med en del unntak. Når det gjelder aktørene som var pliktig å møte der synes det også her som at lovverket ble fulgt. En forklaring på at aldri selve våpenkontrollering ikke ble beskrevet i et diplom, er at siden saken som ble beskrevet i diplommet ikke hadde noe med våpensyn å gjøre, og at dermed forfatteren av dokumentet ikke så det nødvendig å skrive ned selve praksisen av våpenkontrollering.

Abstract

In the old Norwegian law texts Frostatingslaw, Gulatingslaw and Magnus Lagabøterslaw there are several laws that gave the Norwegian peasants a responsibility to own certain weapons in service to the norwegian defence and military instituiton called *leidangen*. For controlling that the peasantry owned the weapons they were required by law, they had to meet at a part of the governmental organisation called weaponthings. At the weaponthings the law states that a man from the royal servicemen inspected the peasant as they slowly walked past him. The purpose of this project was to investigate if the regulations in the lawtexts regarding the duty to bear arms and how these regulations where supposed to be enforced coincided with how the weaponthings were held in reality. To achieve this i researched the documents with information regarding weaponthings in Diplomatarium Norvegicum and Regesta Norvegica to see how they were held in reality. In that regard I investigated in what level in the governmental organisization weaponthings were held, where they where held, when they were held, who were requiried to meet at weaponthing and how they were held.

In the investigation i found that weaponthings, at least in the documents i investigated, fulfilled a lot more functions than controlling the peasants weaponry. It was also held as regular things in the local communities, where cases such as inheritance disputes, sales of farms and other cases that the local community needed solved. Interestedly, i found no cases in the documents that described the controlling of the peasants weapons. With this in mind, one could come to the conclusion that the institution of weaponthings did not controll the weaponry of the peasants, and instead functioned as a regular thing in the local communities. An explanation for that no documents described the practice of controlling the weapons, is that the documents regarding weaponthings contained cases that had nothing to do with weaponry, but instead contained cases concerning civil matters. It could be that the controlling of weapons occured at the weaponthings, but that the author didn't see it necessary to write it down.

Litteraturliste

- Bjørkvik, H. 1966. "Manngjerd". I *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder b XI*. Oslo
- 1970. "Skipreide". I *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder b XV*. Oslo.
- Bull, E. 1920. *Leding. Militær og finansforvaltning i Norge i ældre tid*. Oslo.
- Bøe, A. 1965. "Lendmann". I *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder b X*. Oslo
- DN= Diplomatarium Norvegicum 1-22. Utg. A. Bugge. Christiania 1847- Oslo 1992.*
- Erslund, G.A. og Holm, T.H. (2000): *Norsk Forsvarshistorie – Krigsmakt og kongemakt*.
Bergen
- Hagland, J.R. og Sandnes, J. (1994): *Frostatingslova*. Oslo
- Helle, K. (2001): *Gulating og Gulatinglova*. Leikanger
- Imsen, S. (1990): *Norsk bondekommunalisme – fra Magnus Lagabøte til Kristian Kwart – Del 1 Middelalderen*. Trondheim
- Imsen, S. (1995): *Norsk bondekommunalisme – fra Magnus Lagabøte til Kristian Kwart – Del 2 Lydriketiden*. Trondheim
- Johannessen, O.J 1976. "Våpensyn" i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder b.XX*.
Oslo
- Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder. I-XXII- Oslo 1956-78.*
- Lund, N. (1996): *Lid, leding og landeværn*. Statens humanistiske forskningsråd. Roskilde
- Mardal, A. (2017): https://snl.no/Hartvig_Krummedike
- NMD = Norske middelalderdokumenter i utval*. Ved Bagge, S. K. Helle og S. H. Smedsdal.
Oslo 1973.
- Norges gamle love indtil 1387. 3. Udg. R. Keyser og Munch, P.A. Christiania 1849*
- Robberstad, K. (1968): *Gulatinglovi*. Oslo
- RN=Regesta Norvegica. Bind 2-9. Oslo 1978-2006*

Taranger, A. (1915): Magnus Lagabøters Landslov. Oslo/Bergen

Tobiassen, T. 1965. "Lagmann". I Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder b X. Oslo

Ødegaard, M. (2015): Tingsted og territorium – Organisering av rettslandskapet i Viken i jernalder og middelalder. Universitetet i Bergen

Informasjon om Regesta Norvegica hentet fra:

<https://www.arkivverket.no/arkivverket/Nettbutikk/Kilder-fra-tiden-foer-1537/Regesta-Norvegica-I>. [Lest 02.02.2017]